

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาการเปิดรับ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครที่มีต่อรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กตามมาตรฐานการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว” นี้ เน้นศึกษาในเรื่องการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก รวมทั้งศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรศาสตร์ การเปิดรับ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่อไปนี้มาใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยดังนี้ คือ

1. แนวคิดการวิเคราะห์ผู้รับสารด้านประชากรศาสตร์
2. ทฤษฎีความแตกต่างระหว่างปัจเจกบุคคล
3. ทฤษฎีกลุ่มทางสังคม
4. แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสาร
5. ทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ
6. แนวคิดเรื่องเอดูเทนเมนต์
7. แนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยาเด็ก
8. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา
9. เกณฑ์มาตรฐานรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว
- 10.วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการวิเคราะห์ผู้รับสารด้านประชากรศาสตร์

(Demographic Characteristic of Audience)

ลักษณะทางประชากรศาสตร์ เป็นแนวทางหนึ่งของทฤษฎีเกี่ยวกับผู้รับสาร เนื่องจากในกระบวนการสื่อสารของมนุษย์นั้น มีองค์ประกอบที่เป็นมนุษย์เกี่ยวข้องอยู่ 2 ฝ่าย คือ ผู้ส่งสารฝ่ายหนึ่ง และผู้รับสารอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ส่งสารส่งสารออกไปแล้วมีผู้รับสาร

ปรมะ สตะเวทิน (2540, น. 112-117) กล่าวว่า ผู้รับสารแต่ละคนมีคุณลักษณะเฉพาะตัวของตน เช่น อายุ เพศ บุคลิกภาพ สติปัญญา ทักษะและประสบการณ์ เป็นต้น คุณสมบัติ

เหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อผู้รับสารในการทำการสื่อสาร วิธีการที่ดีที่สุดในการวิเคราะห์ผู้รับสารที่ประกอบไปด้วยคนจำนวนมากมาย ในกรณีของการสื่อสารกลุ่มใหญ่และการสื่อสารมวลชน ก็คือการจำแนกผู้รับสารออกเป็นกลุ่มๆ ตามลักษณะทางประชากร (Demographic Characteristics) เช่น จำแนกตาม อายุ เพศ สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา เป็นต้น โดยมีสมมติฐานว่าผู้รับสารที่มีลักษณะดังกล่าวร่วมกัน ย่อมจะมีทัศนคติและพฤติกรรมคล้ายคลึงกัน เมื่อผู้ส่งสารทราบว่าผู้รับสารเป้าหมายเป็นใครมีลักษณะอย่างไร ก็จะได้วางแผนปรับการสื่อสารของตนให้เข้ากับลักษณะของผู้รับสาร เพื่อผลสำเร็จของการสื่อสาร โดยการปรับตัวเอง ปรับสาร ปรับวิธีการสื่อสาร ตลอดจนการเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมกับผู้รับสารเป้าหมาย เช่น จะเสนอรายการเด็กทางโทรทัศน์จะต้องรู้ว่า เด็กคิดอย่างไร มีความรู้แค่ไหน ชอบอะไร เป็นต้น

การวิเคราะห์ผู้รับสารนั้น เป็นสิ่งที่เราจะต้องคำนึงถึงอยู่เสมอ เพราะผู้รับสารเป็นตัวกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการสื่อสาร ดังนั้นเราทำการวิเคราะห์ผู้รับสารด้วยประโยชน์ 2 ประการด้วยกัน คือ

1. เพื่อทราบว่าใครเป็นผู้รับสารเป้าหมายของเรา (Target Audience or Intended Recievers) ผู้รับสารเหล่านี้มีลักษณะอย่างไร มีความต้องการอย่างไร มีความสนใจอย่างไร และจะมีพฤติกรรมตอบสนองต่อสารอย่างไร
2. เมื่อทราบว่าผู้รับสารเป้าหมายของเราเป็นใครแล้ว เราจะต้องวางแผนล่วงหน้าเพื่อเตรียมปรับการสื่อสารของเราให้เหมาะสมกับผู้รับสารเป้าหมายก่อนลงมือทำการสื่อสาร

ลักษณะทางประชากรของผู้รับสาร (Demographic Characteristics of Audience)

1. อายุ (Age) อายุของผู้รับสารเป็นลักษณะประการหนึ่งที่เราสามารถใช้ในการวิเคราะห์ผู้รับสาร และเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนมีความแตกต่างกันในเรื่องความคิดและพฤติกรรม อายุยังเป็นสิ่งกำหนดความแตกต่างในเรื่องความยากง่ายในการชักจูงใจด้วย คนมีอายุมากขึ้นมีโอกาสที่จะเปลี่ยนใจหรือถูกชักจูงใจน้อยลง ลักษณะของการใช้สื่อมวลชนก็แตกต่างกัน โดยคนที่มีอายุมากมักจะใช้สื่อมวลชนเพื่อแสวงหาข่าวสารหนักๆ มากกว่าเพื่อความบันเทิง มักจะอ่านจดหมายถึงบรรณาธิการ ข่าวสารบ้านเมือง ในขณะที่คนที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี ไม่ค่อยอ่านบทบรรณาธิการ

2. เพศ (Sex) ผู้หญิงกับผู้ชายมีความแตกต่างกันอย่างมากในเรื่องความคิด ค่านิยม และทัศนคติ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมและสังคมกำหนดบทบาทและกิจกรรมของคนสองเพศไว้ต่างกัน ผู้หญิงจึงมักจะเป็นคนที่มีจิตใจอ่อนไหวหรือเจ้าอารมณ์ (Emotional) โอนอ่อนผ่อนตาม

(Submissive) และยังพบว่าผู้หญิงถูกชักจูงใจได้ง่ายกว่าผู้ชาย ในขณะที่ผู้ชายใช้เหตุผลมากกว่าผู้หญิงและจดจำข่าวได้มากกว่าผู้หญิง แต่ผู้หญิงเป็นเพศที่ยังถึงจิตใจของคนได้ดี ส่วนในด้านกิจกรรมที่กระทำนั้น เนื่องจากผู้หญิงมีเวลาอยู่บ้านมากกว่าผู้ชายที่ส่วนใหญ่มักออกไปทำงาน ทำให้ผู้หญิงมีเวลาในการเปิดรับสื่อมากกว่า สามารถที่จะรับฟังรายการวิทยุได้มากกว่า แต่มักจะใช้เพื่อความผ่อนคลาย หรือเพื่อฟังสาระความรู้ต่างๆ ที่สอดแทรกในรายการ ในขณะที่ผู้ชายมีเวลารับฟังน้อยกว่าก็มักจะเลือกฟังรายการที่มีเนื้อหาข่าวสารที่หนักๆ เช่น ข่าวสารด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ หรือด้านกีฬา เป็นต้น

3. สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ (Socio-Economic Status) หมายถึง อาชีพ (Occupation) รายได้ (Income) เชื้อชาติและชาติพันธุ์ (Race and Ethnic Group) ตลอดจนภูมิหลังครอบครัว (Family Background) ซึ่งสถานะเหล่านี้ทำให้คนมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีประสบการณ์ต่างกัน มีทัศนคติ ค่านิยม และเป้าหมายที่ต่างกัน คนที่มีพื้นฐานทางครอบครัวต่างกันย่อมมีค่านิยม ความคิด ตลอดจนความเชื่อและพฤติกรรมที่ต่างกัน รายได้ตลอดจนเชื้อชาติก็มีบทบาทสำคัญต่อผู้รับสารด้วย เนื่องจากรายได้ของคนย่อมเป็นเครื่องกำหนดความต้องการ ตลอดจนกำหนดความคิดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ และพฤติกรรมต่างๆ ด้วย คนที่มีฐานะดีหรือมีรายได้สูงมักจะใช้สื่อมวลชนมากด้วย คนต่างเชื้อชาติกันย่อมมีวัฒนธรรมย่อยของแต่ละเชื้อชาติที่คอยกำกับค่านิยม ทัศนคติ ความคิด และพฤติกรรมของคนในเชื้อชาติที่แตกต่างกัน ซึ่งสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ (Socio-Economic Status) ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย หมายถึง ประเภทโรงเรียน (โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนรัฐบาล) อาชีพของผู้ปกครอง (Occupation) และรายได้เฉลี่ยของครอบครัว (Income)

4. การศึกษา (Education) คนที่ได้รับการศึกษาในระดับที่ต่างกัน ในยุคสมัยที่ต่างกัน ระบบการศึกษาที่ต่างกัน และในสาขาวิชาที่ต่างกัน จึงย่อมมีความรู้สึนึกคิด อุดมการณ์ และความต้องการที่แตกต่างกันไป นอกจากนั้นตัวครูผู้สอนก็มีอิทธิพลต่อความคิดของผู้เรียนด้วย เพราะผู้สอนได้สอดแทรกความรู้สึนึกคิดของตัวเองให้แก่ผู้เรียนในทำนองเดียวกับที่พ่อแม่ได้สอดแทรกความคิดของตนให้แก่บุตรในการอบรมเลี้ยงดูบุตร คนที่มีระดับการศึกษาสูงหรือมีความรู้ดี จะได้เปรียบอย่างมากในการที่จะเป็นผู้รับสารที่ดี ทั้งนี้เพราะคนเหล่านี้มีความรู้กว้างขวางในหลายเรื่อง และมักจะใช้สื่อมวลชนมากกว่าคนที่มีความรู้ที่ต่ำกว่า จึงสรุปได้ว่า การศึกษาเป็นตัวแปรหนึ่งที่ต้องตระหนักและเรียนรู้ให้ดีก่อนการสื่อสาร เพราะผู้รับสารที่การศึกษาต่างกันจะได้ผลทางด้านทักษะการสื่อสาร ความรู้ ทัศนคติและพฤติกรรมการสื่อสารที่ต่างกัน

การศึกษาของกลุ่มเด็กนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครที่รับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ตามมาตรการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และ ครอบครัว ในครั้งนี้มีจำนวนมาก จึงต้องจัดแบ่งเป็นกลุ่มตามแนวคิดลักษณะทางประชากรศาสตร์ และจากแนวคิดดังกล่าว เด็กนักเรียนที่มีประเภทโรงเรียน (โรงเรียนเอกชนและโรงเรียนรัฐบาล), เพศ, อาชีพผู้ปกครอง, การศึกษาของผู้ปกครอง และรายได้เฉลี่ยของครอบครัวที่แตกต่างกัน จะมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของเด็กนักเรียนในเขต กรุงเทพมหานครที่มีต่อรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กตามมาตรการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษา และการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัวหรือไม่อย่างไร

ทฤษฎีความแตกต่างระหว่างปัจเจกบุคคล

(The Individual Differences Theory)

เดอเฟลอร์ (DeFleur, 1970, pp. 119-124) ได้เสนอหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับทฤษฎีความแตกต่างระหว่างปัจเจกบุคคลไว้ ดังนี้

1. มนุษย์เรา มีความแตกต่างกันอย่างมากในองค์ประกอบทางจิตวิทยาส่วนบุคคล
2. ความแตกต่างนี้ บางส่วนมาจากลักษณะแตกต่างทางชีวภาคหรือทางร่างกายของแต่ละบุคคล แต่ส่วนใหญ่แล้วจะมาจากความแตกต่างที่เกิดจากการเรียนรู้
3. มนุษย์ ถูกเลี้ยงดูภายใต้สภาพแวดล้อมต่างๆ จะเปิดรับความคิดเห็นแตกต่างกันไป อย่างกว้างขวาง
4. จากการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมทำให้เกิดทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่รวมเป็นลักษณะทางจิตวิทยาส่วนบุคคลที่แตกต่างกันไปด้วย

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2543, น. 167-168) กล่าวถึงมุมมองของทฤษฎีความแตกต่างระหว่างปัจเจกบุคคลว่า ผู้รับสารจากสื่อมวลชนแต่ละคนนั้นมีความแตกต่างกันในทางจิตวิทยา หรือโครงสร้างความเข้าใจ เช่น ทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ ทำให้ความสนใจในการเปิดรับข่าวสาร หรือตีความหมายข่าวสารจากสื่อมวลชนต่างกัน รวมทั้งพฤติกรรมต่างๆ ที่บุคคลจะแสดงออกมาหลังจากเปิดรับสื่อแล้ว

ทฤษฎีกลุ่มทางสังคม (Social Categories Theory)

ทฤษฎีกลุ่มทางสังคม มีแนวคิดที่ว่า คนเราสามารถจัดเป็นกลุ่มได้ตามลักษณะร่วมหรือบุคลิกลักษณะ ซึ่งเดอเฟลอร์และเดนนิส (DeFleur and Dennis, 2002, p. 438) ได้กล่าวว่า คนเรามีลักษณะทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ รายได้ ระดับการศึกษา อาชีพ อายุ เพศ และภูมิสำเนา โดยคนเราถูกจัดอยู่เป็นกลุ่มซึ่งมีเชื้อชาติ เพศ ศาสนา ฯลฯ ซึ่งในแต่ละกลุ่มนั้นมีวัฒนธรรมย่อยที่แตกต่างกัน ทำให้ความเชื่อ ทศนคติ และรูปแบบพฤติกรรมของคนภายในกลุ่มมีความเหมือนกัน ซึ่งความหลากหลายของบุคคลในทางจิตวิทยา วัฒนธรรมย่อยของกลุ่ม และแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม มีผลต่อพฤติกรรมการสื่อสารของแต่ละบุคคล กล่าวคือ คนที่มีลักษณะทางสังคมคล้ายกันจะแสดงพฤติกรรมการสื่อสารที่คล้ายคลึงกันด้วย ซึ่งพฤติกรรมการสื่อสารมวลชนนี้ ได้แก่ การเปิดรับสื่อมวลชน ความชอบต่อสื่อประเภทต่างๆ และผลของการสื่อสาร เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสาร

โจเซฟ ที แคลปเปอร์ (Joseph T. Klapper, 1960, p. 5) กล่าวว่า ในการเปิดรับข่าวสารใดๆ ก็ตามผู้รับสารมักมีกระบวนการเลือกสรรข่าวสารที่แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ตามความต้องการ ตามความเชื่อ ตามทัศนคติ ตามความรู้สึกนึกคิด ฯลฯ ที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งประกอบไปด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การเลือกเปิดรับ (Selective Exposure) หมายถึง บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่งสารต่างๆ ตามความสนใจและความต้องการ เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของตน
2. การเลือกให้ความสนใจ (Selective Attention) นอกจากการเลือกเปิดรับสารแล้ว บุคคลยังเลือกให้ความสนใจเฉพาะข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม และหลีกเลี่ยงที่จะให้ความสนใจกับข่าวสารที่ขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อของตนด้วย
3. การเลือกรับรู้ (Selective Perception) บุคคลที่เลือกรับรู้หรือเลือกตีความข่าวสารที่ได้รับมาใหม่มีความขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม บุคคลมักจะบิดเบือนข่าวสารนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตน
4. การเลือกจดจำ (Selective Retention) หลังจากทีบุคคลเลือกเปิดรับ เลือกให้ความสนใจและเลือกตีความข่าวสารไปในทางที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตนแล้ว บุคคล

ยังเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารในส่วนที่ต้องการจำเข้าไปเก็บไว้เป็นประสบการณ์ เพื่อที่จะนำไปใช้ในโอกาสต่อไป และจะพยายามลืมในส่วนที่ต้องการจะลืมอีกด้วย

นอกจากทัศนคติดั้งเดิมที่เป็นตัวกำหนดในการเลือกเปิดรับข่าวสารแล้วยังมีปัจจัยทางด้านสังคม จิตใจ และลักษณะส่วนบุคคลอีกมากมายหลายประการที่ทำให้มีผลต่อพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสาร ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม (เช่น ระดับการศึกษา วัย อาชีพ รายได้ ฯลฯ) ความเชื่อ อุดมการณ์ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ประสบการณ์ ฯลฯ

ขวัญเรือน กิตติวัฒน์ (2527, น. 23-26) ได้อธิบายพฤติกรรมหรือกระบวนการในการเปิดรับสื่อว่า มีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยด้านบุคลิกภาพและจิตวิทยาส่วนบุคคล เป็นแนวคิดเชิงพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งมีรากฐานมาจากทฤษฎีจิตวิทยาว่าด้วยสิ่งเร้า และการตอบสนอง การเสริมแรง การลงโทษ และการเรียนรู้ ซึ่งมีแนวคิดว่า คนเราแต่ละคนมีความแตกต่างเฉพาะตัวบุคคลอย่างมากในด้านโครงสร้างทางจิตวิทยาส่วนบุคคล ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากลักษณะการอบรมเลี้ยงดูที่แตกต่างกัน การดำรงชีวิตภายในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งส่งผลกระทบถึงระดับสติปัญญา ความคิด ทัศนคติ ตลอดจนกระบวนการของการรับรู้ การเรียนรู้ การจูงใจ นั่นคือ คนแต่ละคนจะสร้างรูปแบบที่เป็นบุคลิกภาพส่วนบุคคลขึ้น ซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปแบบพฤติกรรมของการสื่อสาร โดยเฉพาะในแง่ของการเลือกเปิดรับ (Selective Exposure) การเลือกรับรู้ (Selective Perception) และการเลือกจดจำ (Selective Retention) ซึ่งแตกต่างกันไปตามกรอบแห่งการอ้างอิง (Frame of Reference) ที่สะสมมาแต่อดีต

2. ปัจจัยด้านสภาพความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการสื่อสารของคนเรา เนื่องจากคนเรามักจะยึดถือกลุ่มสังคมที่ตนสังกัดอยู่เป็นกลุ่มอ้างอิง (Reference Group) ในการตัดสินใจที่จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมใดๆ ก็ตาม กล่าวคือ เมื่อคนเรากระทำ หรือแสดงความคิดเห็นไปในทางเดียวกับค่านิยมของกลุ่มก็จะได้รับความนิยมนิยมชมชอบจากกลุ่ม ในทางตรงกันข้าม หากมีความขัดแย้งกับค่านิยมของกลุ่มก็อาจจะได้รับการลงโทษจากกลุ่ม ด้วยเหตุนี้คนเราจึงพยายามคล้อยตามกลุ่มทั้งในแง่ความคิด ทัศนคติ ตลอดจนพฤติกรรม เพื่อให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม

3. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมนอกกระบวนการสื่อสาร เป็นแนวคิดในเชิงทฤษฎีสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคม โดยนำเอาลักษณะพื้นฐานของคนบางประการที่เหมือนกันมาจัดแบ่งแยกบุคคลเข้าไว้เป็นประเภทเดียวกัน ซึ่งลักษณะพื้นฐานดังกล่าว ได้แก่ เพศ อาชีพ ระดับการศึกษา ระดับรายได้ เป็นต้น ตามแนวคิดนี้จึงสรุปได้ว่า บุคคลที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันย่อมจะรับ

เนื้อหาของสารสื่อสารคล้ายคลึงกันไม่มากนัก และในทำนองเดียวกันย่อมจะมีการตอบสนองเนื้อหาดังกล่าวไปในรูปแบบที่ไม่แตกต่างกันนัก

พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารเป็นการอธิบายให้เห็นถึงลักษณะความกระตือรือร้น (Active) ของผู้รับสาร แสดงให้เห็นว่าผู้รับสารเป็นผู้เลือกใช้สื่อมวลชน ไม่ได้เป็นผู้รับสารที่เฉื่อยชา (Passive Audience) ที่รับผลจากการกระทำของสื่อมวลชน

จากแนวคิด ทฤษฎีเรื่องความแตกต่างระหว่างปัจเจกบุคคล แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสาร ผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบในการศึกษาถึงกระบวนการในการเลือกเปิดรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ซึ่งได้รับอิทธิพลจากความต้องการที่เป็นแรงจูงใจประกอบกับปัจจัยทั้งภายนอกและภายในตัวบุคคลที่ส่งผลให้บุคคลมีการเลือกเปิดรับข่าวสารแตกต่างกัน และทำให้การเลือกรับรู้และการจดจำข่าวสารมีความแตกต่างกันไปด้วย

ทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ

(Uses & Gratification Theory)

การศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อสื่อได้รับการพัฒนาขึ้น เป็นอีกแนวทางหนึ่งของการวิจัยสื่อสารมวลชน ซึ่งแต่เดิมงานวิจัยสื่อสารมวลชนนิยมศึกษาเกี่ยวกับผล (Effect) ของสื่อที่มีต่อบุคคล การศึกษาในแนวนี้เป็นแนวตรงกันข้ามกับแนวคิดเดิม กล่าวคือ ไม่ได้ศึกษาว่าบุคคลเป็นผู้ถูกกระทำ (Passive Person) ที่ต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือทัศนคติไปตามผลที่ได้รับจากสื่อ แต่พิจารณาในทางตรงกันข้ามว่าบุคคลเป็นผู้กระทำ (Active Person) ที่มีความปรารถนาจะเลือกใช้สื่อเพื่อสนองความพอใจส่วนตัว

แคทซ์ (Katz, 1974, pp. 11-35) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดเรื่องการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจเริ่มต้นที่ผู้บริโภคสื่อ (Media Consumer) แทนที่จะเป็นข่าวสารของสื่อ (Media Message) และศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารของคนจากประสบการณ์โดยตรงที่เขามีกับสื่อ แนวคิดนี้มองว่าผู้รับสารมีบทบาทอย่างกระตือรือร้นในฐานะผู้กระทำ (Active) ในการที่จะใช้ประโยชน์จากเนื้อหาของสื่อมากกว่าที่จะเป็นผู้รับผล หรือเป็นผู้ถูกกระทำ (Passive) จากสื่อเพียงด้านเดียว เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ตามแนวคิดนี้จึงไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่มีทิศทางจากเนื้อหา ข่าวสาร (Message) ไปสู่ผล (Effect) แต่เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่ว่าผู้รับสารนำสารไปใช้ประโยชน์ (Usage) และการใช้ประโยชน์นั้นเป็นตัวแปรแทรกในกระบวนการของผล

สำหรับความพึงพอใจในการติดต่อสื่อสารนั้น แมคคอมบส์และเบคเกอร์ (McCombs and Becker, 1979, p. 50) อธิบายว่า คนเรามีเหตุผลในการเลือกใช้สื่อหรือเปิดรับสื่อมวลชน

แตกต่างกันไป โดยเชื่อว่าผู้รับสารเป็นผู้เลือกใช้สื่อและเนื้อหาสารประเภทต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งคนเราจะมีเหตุผลในการเลือกใช้หรือเลือกเปิดรับสื่อมวลชนแตกต่างกัน และเหตุผลนั้นทำให้คนเลือกที่จะใช้สื่อมวลชนต่างประเภทกัน คำว่า “เหตุผล” หมายถึง อะไรบางอย่างที่สื่อมวลชนนั้นๆ สามารถตอบสนองและสร้างความพอใจให้แก่บุคคลนั้นได้ ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล และนี่คือสิ่งที่เรียกว่า ความพึงพอใจ (Gratifications)

ความหมายของคำว่า “ประโยชน์” (Use) กับคำว่า “ความพึงพอใจ” (Gratifications) นั้น โรเซนเกรน (Rosengren, 1974, pp. 269-285) กล่าวไว้ว่า ทั้งสองคำมีความสัมพันธ์กันอยู่ในแง่ที่ว่าประโยชน์สามารถนำไปสู่ความพึงพอใจได้ และความพึงพอใจก็อาจได้รับจากประโยชน์ก็เป็นได้ เพราะฉะนั้นนักวิจัยจึงอาจศึกษาเฉพาะตัวใดตัวหนึ่ง โดยมีเป้าหมายถึงทั้งสองตัวก็ได้

การวิจัยเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจได้รับความสนใจมากขึ้น เมื่อแคทซ์และคณะ (Katz, Blumler and Gurevitch, 1974, p. 19) ศึกษาข้อมูลซึ่งเก็บจากผู้ใช้อีเอ็มในประเทศอิสราเอล งานวิจัยชิ้นนี้มีลักษณะเป็นการวิจัยสำรวจพื้นฐาน และความพยายามที่จะประดิษฐ์เครื่องมือในการวัดมากกว่าที่จะเป็นการศึกษาเพื่อพิสูจน์สมมติฐานใดๆ งานวิจัยนี้เป็นงานชิ้นแรกที่มีลักษณะเป็นการวิจัยเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจ

แคทซ์และคณะได้สร้างมาตรวัดความต้องการด้านจิตใจและสังคมมนุษย์ขึ้น โดยนำเอาองค์ประกอบ 3 อย่าง มารวมกันเข้าเป็นความต้องการในแง่ต่างๆ องค์ประกอบทั้ง 3 อย่าง ได้แก่

1. Mode คือ ลักษณะของความต้องการ เช่น
 - 1.1 ต้องการให้เพิ่มมากขึ้น
 - 1.2 ต้องการให้ลดน้อยลง
 - 1.3 ต้องการให้ได้มา
2. Connection คือ จุดประสงค์ของการติดต่อของบุคคลต่อสิ่งภายนอก คือ
 - 2.1 การติดต่อเพื่อรับข่าวสาร ความรู้
 - 2.2 การติดต่อเพื่อความพอใจ เพื่อประสบการณ์ด้านอารมณ์
 - 2.3 การติดต่อเพื่อความเชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคง และสถานภาพ
 - 2.4 การติดต่อเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์
3. Referent คือ บุคคลหรือสิ่งภายนอกที่มนุษย์โยงการติดต่อไปสู่ ได้แก่
 - 3.1 ตนเอง
 - 3.2 ครอบครัว

3.3 เพื่อนฝูง

3.4 สังคม รัฐบาล

3.5 ขนบประเพณี วัฒนธรรม

3.6 โลก

3.7 สิ่งภายนอกอื่น

จากองค์ประกอบทั้งสามนี้ แคทซ์ได้สร้างข้อความแสดงความต้องการ (Needs) ของบุคคลขึ้นเป็นจำนวน 35 ข้อความ ซึ่งให้เห็นความต้องการของบุคคลซึ่งสามารถใช้สื่อต่างๆ เพื่อสนองความพึงพอใจ (Gratifications) การสร้างข้อความแสดงความต้องการอาจทำได้ เช่น ก1 ข4 ค2 หมายถึง ความต้องการที่จะเพิ่มพูนการติดต่อเพื่อเชื่อมโยงสัมพันธ์กับครอบครัว เป็นต้น จากนั้นนำข้อความที่ชี้ความต้องการของบุคคลจำนวน 35 ข้อความ มาสร้างมาตรวัดระดับ (Rating Scale) เพื่อวัดการตระหนักในความสำคัญของความต้องการในแต่ละข้อของบุคคล (Individual's Needs Salience) โดยใช้มาตรวัด 4 ระดับ คือ ความต้องการในแง่ 1) สำคัญมาก 2) สำคัญพอใช้ 3) ไม่ค่อยสำคัญนัก 4) ไม่สำคัญเลย นอกจากนี้ แคทซ์ยังได้วัดระดับความพอใจ (Gratifications) ที่ผู้รับสารได้รับจากสื่อประเภทต่างๆ โดยใช้วิธีการคล้ายคลึงกับหนังสือและภาพยนตร์ ตัวอย่างมาตรวัดความพอใจ เช่น “โทรทัศน์” สามารถช่วยสนองความต้องการจะรับรู้ข่าวสารความเป็นไปของโลกได้อย่างไร 1) ช่วยได้มาก 2) ช่วยได้พอควร 3) ไม่ค่อยช่วยนัก 4) ไม่ได้ช่วยเลย

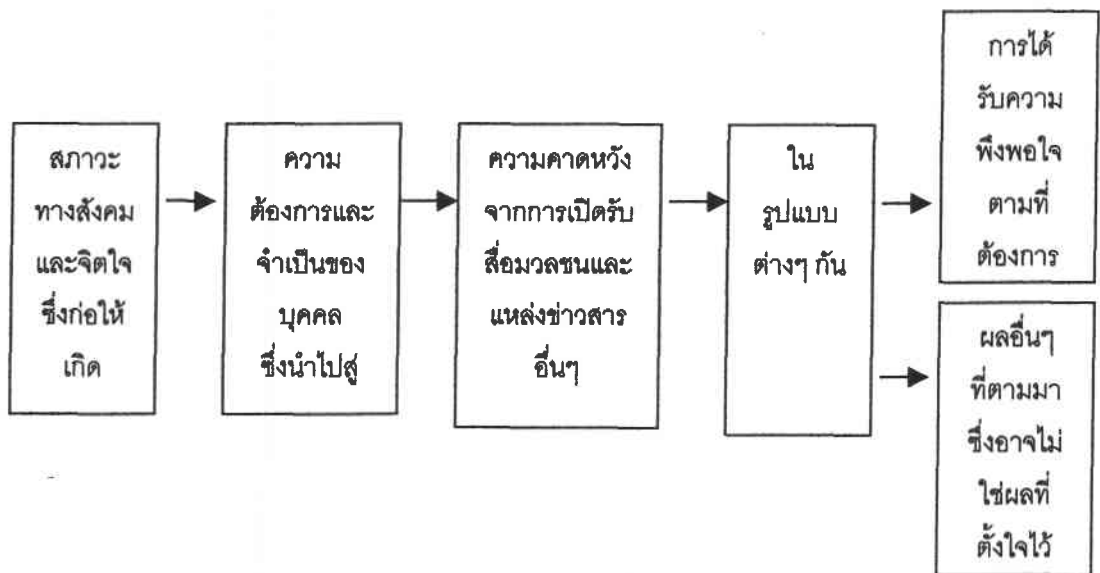
นอกจากนี้ยังถามความเห็นด้วยว่า ถ้าสื่อเหล่านี้ไม่ได้ให้ความพอใจตามที่ต้องการแล้ว มีอะไรอีกบ้างที่สนองความต้องการเหล่านี้ได้ เป็นคำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้รับสารแสดงความคิดเห็น ถึงแม้ว่าผลวิจัยจะพบว่า ชาวอิสราเอลเห็นประโยชน์ของแหล่งสนองความพึงพอใจอื่นๆ ที่ไม่ใช่สื่อ อาทิ ครอบครัว เพื่อนฝูง แต่ “สื่อ” ก็มีส่วพอสมควรในการตอบสนองความต้องการต่างๆ โดยเฉพาะกับบุคคลที่ค่อนข้างสันโดษไม่มีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับบุคคลอื่นๆ ซึ่งพบว่า สื่อมวลชนช่วยสนองความต้องการที่จะหนี (Escape) จากสภาพความเป็นจริงได้ และคนที่ให้ความสำคัญต่อความต้องการรักษาสถานภาพของรัฐให้มั่นคงมักจะเห็นว่า “สื่อ” ช่วยในการสนองความต้องการนี้ได้ การศึกษาวิจัยในระยะต่อไป มา จึงใช้แนวทางของแคทซ์ค้นหาเหตุผลแรงจูงใจ และความต้องการที่ทำให้คนบริโภคสื่อ จนกระทั่งพัฒนามาเป็นตัวแปรความต้องการหรือความพึงพอใจในการใช้สื่อหลายรูปแบบ แต่ส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกัน

ทั้งแคทซ์ และคณะ (Katz , Blumler and Gurevitch, 1974, p. 20) ได้ให้คำอธิบายในแบบแผนเรื่องของการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของบุคคลผู้รับสาร ดังนี้

แนวทางการศึกษาการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจ คือ การศึกษาผู้รับสารเกี่ยวกับ 1) สภาวะทางสังคมและจิตใจเป็นจุดกำเนิดของ 2) ความต้องการที่จำเป็นต่างๆ ซึ่งทำให้เกิด 3) ความคาดหวังจากสื่อมวลชนหรือแหล่งอื่นๆ ซึ่งนำไปสู่ 4) การเปิดรับสื่อมวลชนในรูปแบบต่างๆ กัน อันก่อให้เกิดผลลัพธ์ คือ 5) การได้รับความพึงพอใจตามที่ต้องการและ 6) ผลที่ตามมาอื่นๆ อีก ซึ่งบางทีอาจจะไม่ใช่ผลที่ตั้งเจตนาไว้ก็ได้ ดังแสดงให้เห็นในรูปแบบจำลอง ดังนี้

ภาพที่ 2.1

แบบจำลองตามแนวคิดเรื่องการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของแคทซ์และคณะ (1974)

จากแบบจำลองตามแนวคิดเรื่องการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ แคทซ์และคณะ ได้สรุปเพิ่มเติมเกี่ยวกับสภาวะทางสังคมและจิตใจที่แตกต่างกันของมนุษย์ ทำให้การสื่อสารสนองต่อความต้องการแตกต่างกันไปด้วย โดยอธิบายว่าสภาวะทางสังคมและจิตใจที่ต่างกัน ทำให้นักชนมีมีความต้องการแตกต่างกันไป ความต้องการที่ต่างกันนี้ ทำให้แต่ละคนคาดคะเนว่า สื่อแต่ละประเภทจะสนองความต้องการได้แตกต่างกันออกไปด้วย ดังนั้นลักษณะของการใช้สื่อบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกันจะแตกต่างกันไป อันเป็นผลทำให้เกิดความพึงพอใจที่ได้รับจากการใช้สื่อแตกต่างกัน และยังก่อให้เกิดผลอื่นๆ ที่อาจไม่ได้มุ่งหวังตามอีกด้วย

นอกจากนี้ แคทซ์ได้สรุปว่าการศึกษาสื่อสารมวลชนตามแนวทฤษฎีนี้มีข้อตกลงเบื้องต้นที่ควรทำความเข้าใจว่า

1. มนุษย์จงใจแสวงหาข่าวสาร ไม่ได้ถูกยัดเยียดให้อ่าน ดู หรือฟัง มนุษย์มีทางเลือกที่จะหลบหลีกข่าวสารได้ถ้าต้องการ

2. การใช้สื่อมวลชนของมนุษย์มีจุดหมาย

3. สื่อมวลชนต้องแข่งขันกับสิ่งเร้าอื่นๆ อีกหลายอย่างที่อาจจะตอบสนองความต้องการรู้ของมนุษย์ได้

4. มนุษย์เป็นผู้กำหนดความต้องการของตนเองจากความสนใจ หรือแรงจูงใจที่เกิดขึ้นในกรณีต่างๆ

5. มนุษย์ทุกคนถือว่าเป็นปัจเจกชนที่มีความต้องการส่วนตัว

โรเซนเกรนและคณะ (Rosengren and others, 1985, p. 14) ได้สรุปสมมติฐานเบื้องต้นเรื่องการให้ประโยชน์และความพึงพอใจไว้ดังต่อไปนี้

1. ผู้รับสารมีความกระตือรือร้นและเป็นผู้แสวงหาข่าวสาร

2. การใช้สื่อส่วนใหญ่ จึงถูกมองว่ามีเป้าหมาย

3. สื่อแต่ละชนิดต้องแข่งขันกับแหล่งอื่นๆ ที่สามารถตอบสนองความต้องการ

4. ผู้รับสารได้เชื่อมโยงความต้องการของตนในการเลือกใช้สื่อ

5. การบริโภคสื่อทำให้สามารถตอบสนองความพึงพอใจได้หลากหลาย

6. เนื้อหาของสื่อเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถใช้ทำนายรูปแบบของความพึงพอใจได้อย่างแม่นยำ

7. คุณลักษณะของสื่อจะเป็นตัวกำหนดระดับความต้องการที่ได้รับการตอบสนองในเวลาต่างๆ กัน

8. ความพึงพอใจที่ได้รับนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากเนื้อหาของสื่อ การเปิดรับหรือไม่เปิดรับสื่อ/สถานการณ์ทางสังคมที่การเปิดรับสื่อเกิดขึ้น

สวันคิพแพคและเมอร์เรย์ (Kippax and Murray, 1980, pp. 335-359) ได้ศึกษาเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจและได้ศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องของการรับรู้ในคุณประโยชน์ของสื่อ โดยต้องการหาความสัมพันธ์ของความต้องการใช้สื่อมวลชนกับความพึงพอใจ และการใช้สื่อกับการรับรู้ในคุณประโยชน์ของสื่อ ผลการศึกษามีดังนี้ คือ

1. ปัจจัยด้านตัวบุคคล เช่น เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ เป็นตัวกำหนดการใช้สื่อและการรับรู้ในคุณประโยชน์ของสื่อ โดยเฉพาะปัจจัยที่เกี่ยวกับอายุ ปรากฏว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุมาก คือ อายุตั้งแต่ 15 ปี ขึ้นไป จะเลือกใช้สื่อเพราะคำนึงถึงความสำคัญของสื่อมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุน้อย คือ ตั้งแต่อายุ 9 -11 ปี และกลุ่มที่มีอายุน้อยจะใช้สื่อเพื่อความบันเทิง

แต่กลุ่มที่มีอายุมากจะใช้สื่อเพราะสนใจที่จะรับรู้เรื่องเกี่ยวกับสังคมและความต้องการของตนเอง เป็นต้น

2. คนที่มีระดับการศึกษาสูง จะเลือกใช้สื่อมากกว่าคนที่มีการศึกษาต่ำ

3. จากประเภทของสื่อที่ทำการศึกษา “โทรทัศน์” จะถูกเลือกใช้เป็นอันดับหนึ่ง เพราะกลุ่มเป้าหมายเห็นว่า เป็นสื่อที่มีประโยชน์ โดยให้ข้อมูลต่างๆ ที่สนใจ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับโลก และเหตุการณ์ภายในประเทศ รวมทั้งให้ความบันเทิงได้ด้วย ส่วนหนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ นิตยสาร วิทยุ จะถูกเลือกใช้เป็นอันดับรองมาตามเหตุผลของการเลือกใช้

4. กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ เลือกใช้สื่ออย่างมีจุดมุ่งหมาย และเข้าใจถึงคุณประโยชน์ของสื่อที่มีต่อผู้ใช้

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่ง คือ งานของเวนเนอร์ (Wenner, 1985, pp. 171-193) ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความพึงพอใจในการบริโภคข่าวสาร (News Gratifications) โดยเวนเนอร์แบ่งความพึงพอใจออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. การใช้ข่าวสารเพื่อประโยชน์ทางด้านข้อมูลเพื่อการอ้างอิง และเพื่อเป็นแรงเสริมย้ำในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม (Orientation Gratifications) รูปแบบของความต้องการที่แสดงออกมา ได้แก่ การติดตามข่าวสาร (Surveillance) หรือการได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อช่วยการตัดสินใจ (Decisional Utility)

2. การใช้ข่าวสารเพื่อเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลกับสังคม (Social Gratifications) ซึ่งรับรู้จากข่าวสารเข้ากับเครือข่ายส่วนบุคคลของปัจเจกบุคคล เช่น การนำข้อมูลไปใช้ในการสนทนากับผู้อื่น ใช้เป็นข้อมูลเพื่อการชักจูงใจ

3. การใช้ข่าวสารเพื่อดำรงเอกลักษณ์ของบุคคล (Para-social Gratifications) หรือเพื่อการอ้างอิงผ่านตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสื่อ หรือปรากฏในเนื้อหาสื่อ เช่น การยึดถือ ผู้อ่านข่าวที่เราชื่นชมเป็นแบบอย่างในทางพฤติกรรม

4. การใช้ข่าวสารเพื่อประโยชน์ในการลดหรือผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ หรือเพื่อปกป้องตนเอง (Para-Orientation Gratifications) เช่น เป็นการใช้เวลาให้หมดไปเพื่อความเพลิดเพลิน สนุกสนาน เพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พึงพอใจอย่างอื่น

นอกจากนี้ แมคคอมบีและเบคเกอร์ (McCombs and Becker, 1979, p. 51-52) ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลใช้สื่อมวลชนเพื่อสนองความต้องการ ดังต่อไปนี้

1. ต้องการรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยการสังเกตการณ์ และติดตามความเคลื่อนไหวต่างๆ จากสื่อมวลชน เพื่อให้รู้ทันต่อเหตุการณ์ให้ทันสมัย และรู้ว่าอะไรมีความสำคัญพอที่จะเรียนรู้

2. ความต้องการช่วยตัดสินใจ (Decision) โดยเฉพาะการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน การรับสื่อมวลชน ทำให้บุคคลสามารถกำหนดความเห็นของตนต่อสภาวะหรือเหตุการณ์รอบตัว

3. ความต้องการข้อมูลเพื่อการพูดคุยหรือสนทนา (Discussion) โดยการรับสื่อมวลชนทำให้บุคคลมีข้อมูลที่น่าไปใช้ในการพูดคุยกับผู้อื่น

4. ความต้องการมีส่วนร่วม (Participating) ในเหตุการณ์และความเป็นไปต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัว

5. ความต้องการเสริมความคิดเห็น หรือการสนับสนุนการตัดสินใจที่ได้กระทำไปแล้ว (Reinforcement)

6. ความต้องการความบันเทิง (Relaxing and Entertainment) เพื่อความเพลิดเพลินและผ่อนคลายอารมณ์

ผลของการสื่อสารมวลชนในแนวทฤษฎีนี้จึงขึ้นอยู่กับความต้องการ หรือแรงจูงใจที่มาจากปัจจัยทางกายภาพ และปัจจัยทางจิตวิทยาของผู้ใช้สื่อที่มีต่อข่าวสารต่างๆ ที่ส่งผ่านมาทางสื่อมวลชน ซึ่งแต่ละบุคคลย่อมมีความต้องการในการใช้ข่าวสารสนองตอบความพึงพอใจด้วยเหตุผลที่ต่างกัน สำหรับการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจเป็นกรอบในการศึกษาถึงประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจจากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กตามมาตรการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองแตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล

แนวคิดเรื่องเอดูเทนเมนต์ (Edutainment)

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล (2543, น. 274-362) กล่าวว่า คำถามประการหนึ่งที่มีปรากฏขึ้นมาบ่อยครั้งในยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นในกลุ่มผู้บริโภค ผู้กำหนดนโยบายสาธารณะ และกลุ่มอื่นๆ ได้แก่ เป็นไปได้มากน้อยเพียงใดที่ “สื่อ” จะหันมาแสดง “ความรับผิดชอบ” ต่อสังคมให้มากขึ้น โดยเฉพาะ..สื่อบันเทิง? นอกจากนั้นเราอาจพบเห็นคำถามว่า “เป็นไปได้น้อยเพียงใดที่เส้นทางคู่ขนานระหว่างโลกสาระ และโลกบันเทิงจะเชื่อมประสานเข้าด้วยกัน หรือมี

ช่องทางเชื่อมต่อถึงกัน?” โดยถ้าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจริง นั้นหมายถึง การที่โลกบันเทิงไม่มุ่งเน้นการทำหน้าที่เฉพาะเป็น “สื่อเพื่อธุรกิจ” เท่านั้น แต่เน้นการสอดแทรกสาระความรู้ต่างๆ ลงไปในขณะที่สื่อสารความรู้ “เพื่อสังคม” ก็เน้นการนำเสนอในรูปแบบที่แฝงไว้ด้วยความบันเทิงอย่างเหมาะสม โดยทั้งคู่จะมีเป้าหมายสูงสุดร่วมกัน คือ การทำให้ผู้บริโภคได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน และในขณะเดียวกันก็เกิดกระบวนการเรียนรู้ควบคู่กันไป ตามสโลแกนแบบฝรั่งในภาษาไทยว่า “ทูอินวัน” (Two-in-one) หรือ “ซื้อหนึ่งได้ถึงสอง” นั่นเอง

เอดูเทนเมนต์ (Edutainment) เป็นคำศัพท์ภาษาอังกฤษร่วมสมัย โดยเกิดจากการรวมคำศัพท์ภาษาอังกฤษดั้งเดิมจำนวน 2 คำ เข้าด้วยกัน ได้แก่ คำว่า “เอดูเคชัน” (Education) ซึ่งหมายถึง สาระความรู้ หรือ การศึกษาเล่าเรียน กับคำว่า “เอนเทอร์เทนเมนต์ (Entertainment) ซึ่งหมายถึง ความบันเทิงในรูปแบบต่างๆ แล้วกลายเป็นคำศัพท์ใหม่ว่า “เอดูเทนเมนต์” ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาไทยว่า “สาระบันเทิง” โดยการผนวกคำว่า “สาระความรู้” กับคำว่า “ความบันเทิง” เข้าด้วยกัน

ในทางวิชาการ “เอดูเทนเมนต์” หมายถึง กระบวนการดำเนินงานที่มีเจตนา ผลมผลาน ข้อมูลข่าวสาร และสาระความรู้ในด้านต่างๆ เข้ากับความบันเทิง โดยมีเป้าหมายให้บุคคลได้คิด คำนึง รับรู้ และมีการประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่พึงประสงค์ของสังคม โดยในที่นี้ ข้อมูลข่าวสาร หรือสาระความรู้ อาจประกอบด้วย เรื่องราวที่เป็นประเด็นปัญหาในสังคม หรือ เรื่องราวที่สังคมจำเป็นต้องรับรู้และเข้าใจ ตลอดจนเป็นนโยบายสำคัญในสังคม อาทิ การป้องกัน โรคเอดส์ การรู้หนังสือ การวางแผนครอบครัว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการกินหน้าที่ของ พลเมืองดีในสังคม เป็นต้น ในขณะที่ความบันเทิงต่างๆ อาจนำเสนอผ่านสื่อหลากหลายประเภท อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ เพลง ภาพยนตร์ การ์ตูน ฯลฯ

ดังนั้น เอดูเทนเมนต์ ก็คือ เครื่องมือที่เชื่อมประสานโลกบันเทิงและโลกสาระความรู้เข้าด้วยกัน โดยดึงเอกลักษณ์ด้านความสนุกสนาน ความมีชีวิตชีวา อันเป็นเอกลักษณ์ของความบันเทิง เพื่อใช้ในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารสู่ผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เขาได้มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างปลอดภัย มีสุขภาพแข็งแรง และมีความสุข เป็นต้น

จุดเด่นและจุดด้อยของเอดูเทนเมนต์

จุดเด่นของเอดูเทนเมนต์

จุดเด่นของเอดูเทนเมนต์ มีหลายประการ อาทิเช่น

1. ด้านกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง เอดูเทนเมนต์ สามารถทำหน้าที่เป็น “กลไก” ในการเชื่อมประสานผลประโยชน์ของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกัน ตัวอย่างเช่น

1.1 ผู้กำหนดนโยบาย สามารถกำกับ ดูแล และชี้นำทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกในสังคมไปในทิศทางที่พึงปรารถนา

1.2 ผู้ผลิต ได้รับชื่อเสียงจากผลงานการสร้างสรรค์รายการ โดยเฉพาะในด้านความรับผิดชอบต่อสังคม และรายได้สนับสนุนจากกลุ่มสปอนเซอร์

1.3 ผู้สนับสนุน โดยเฉพาะกลุ่มสปอนเซอร์จากภาคธุรกิจ สามารถมั่นใจในสัดส่วนของผู้ชมรายการ อันอาจนำไปสู่ความสำเร็จในการต่อยอดภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ หรือด้านผลกำไรจากการขายสินค้า

1.4 กลุ่มผู้บริโภคสื่อ ได้รับความเพลิดเพลิน ความสนุกสนาน และความพึงพอใจ ตลอดจนได้รับสาระความรู้ต่างๆ ที่สอดแทรกผ่านงานเอดูเทนเมนต์

2. ด้านเนื้อหา เอดูเทนเมนต์ เน้นหนักการทำหน้าที่ “แปลงสาร” เกี่ยวกับสาระความรู้ ข้อคิด คติเตือนใจ ซึ่งมักเป็นเรื่องยาก ซับซ้อน หรือดูไม่น่าสนใจ ให้มีเนื้อหาเข้าใจง่าย เห็นภาพ ชัดเจน และน่าสนใจ ในขณะที่เดียวกันก็นำเสนอสาระความรู้ดังกล่าวในรูปแบบของความบันเทิงสู่กลุ่มผู้บริโภคเป้าหมาย นอกจากนั้น เอดูเทนเมนต์ในโลกสมัยใหม่ยังให้ความสำคัญกับ “กระบวนการทดสอบสาร” (Message Testing) กับกลุ่มเป้าหมายก่อนการผลิต เผยแพร่จริง

3. ด้านวิธีการนำเสนอ เอดูเทนเมนต์จะให้ความสำคัญกับกระบวนการนำเสนอ “สาร” ที่เป็นสาระความรู้ ให้สอดคล้องกับรสนิยม และรูปแบบการบริโภคของกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนเน้นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “ช่องทาง” ที่เหมาะสมในการนำเสนอสารเอดูเทนเมนต์สู่กลุ่มเป้าหมาย และการศึกษาเปรียบเทียบวิธีการนำเสนอรูปแบบต่างๆ กับผลต่อการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มผู้บริโภค

จุดด้อยของเอดูเทนเมนต์ ประกอบด้วย

1. ด้านการลงทุน การสร้างสรรค์งานเอดูเทนเมนต์ให้มีคุณภาพสูง และเกิดผลสะท้อนได้จริง จำเป็นต้องอาศัยงบประมาณเบื้องต้นในด้านการลงทุนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะ

ในด้านการวิจัยและพัฒนาผลงานเอดูเทนเมนต์ให้อยู่ในระดับที่สามารถแข่งขันกับรายการอื่นๆ ในท้องตลาดได้

2. ด้านการบริหารจัดการ งานเอดูเทนเมนต์ยังจำเป็นต้องอาศัยการบริหารจัดการแบบมืออาชีพ เพื่อให้การประสานความร่วมมือของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ด้านการผลิตและเผยแพร่ ในปัจจุบันยังไม่มีสูตรสำเร็จที่ชัดเจนเกี่ยวกับรายละเอียดในด้านกระบวนการผลิตและเผยแพร่งานเอดูเทนเมนต์ ข้อมูลต่างๆ ที่มีอยู่เป็นเพียงหลักการกว้างๆ ในเชิงภาพรวมเท่านั้น การผลิตผลงานให้มีคุณภาพ "คับแก้ว" และสามารถสนองตอบความสนใจ และความต้องการของผู้บริโภคยังคงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการวิจัยและพัฒนาเป็นต้นนำ

ถึงแม้ว่า กระบวนการสร้างสรรค์งานเอดูเทนเมนต์ยังมีปัญหาและอุปสรรค แต่ Everett M. Rogers นักวิชาการด้านการสื่อสารและการพัฒนาได้คาดการณ์ว่า เอดูเทนเมนต์จะเป็น "เครื่องมือ" หลักประการสำคัญของศตวรรษที่ 21 สืบเนื่องจากเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ

ประการแรก ได้แก่ กระแสความนิยมรายการเอดูเทนเมนต์ในหมู่ผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาชีพ และนักวิชาการในกลุ่มประเทศลาตินอเมริกา แอฟริกา เอเชีย และสหรัฐอเมริกา โดยเราสามารถสังเกตเห็นการสนับสนุนของฝ่ายต่างๆ ในประเทศดังกล่าวในการใช้เอดูเทนเมนต์เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับประชาชนกลุ่มเป้าหมายกันอย่างกว้างขวาง และในขณะเดียวกันก็ได้มีการสนับสนุนให้ดำเนินการสรุปบทเรียนพัฒนาองค์ความรู้ และประสานความร่วมมือกันทางด้านเทคนิค และวิชาการในระดับนานาชาติอย่างเป็นระบบ

ประการที่สอง ได้แก่ ความเชื่อมั่นที่ว่า เอดูเทนเมนต์เป็นเครื่องมือที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของบุคคลไปในทิศทางที่พึงปรารถนา สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของบุคคลไปในทิศทางที่พึงปรารถนาในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมต่อไป

ตัวอย่างรายการโทรทัศน์ที่ใช้เอดูเทนเมนต์เป็นเครื่องมือได้สำเร็จ คือ รายการ Sesame Street ซึ่งจุดเด่นของรายการอยู่ที่กระบวนการวิจัย และพัฒนากลยุทธ์ในการนำเสนอเนื้อหาสาระภายใต้หลักการเอดูเทนเมนต์ โดยรายการจะไม่เน้นกระบวนการสอนให้เด็กรู้จักสิ่งใหม่ๆ โดยตรง แต่จะใช้การเชื่อมโยงเรื่องราวใหม่ที่ต้องการให้เด็กเรียนรู้กับเรื่องราวต่างๆ ที่เด็กคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน

นอกจากนั้นข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับรายการ Sesame Street ที่สังสมเป็นเวลากว่า 30 ปี ยังให้ข้อคิดเกี่ยวกับเอดูเทนเมนต์ ดังนี้

1. รายการบันเทิงทางโทรทัศน์ สามารถใช้เป็นเครื่องมือที่เหมาะสมในการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ชมรุ่นเยาว์ โดยที่ไม่ทำให้ผู้ชมรู้สึกว่าตนเองกำลังถูก “ยัดเยียด” ให้เรียน แต่กลับรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินไปกับการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ

2. การวิจัยประเมินผลระดับต้น เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการสร้างผลงานเอดูเทนเมนต์ที่มีคุณภาพ และเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับระดับความสำเร็จของงานเอดูเทนเมนต์

3. รายการเอดูเทนเมนต์จำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาในการเตรียมการที่ยาวนาน และใช้จำนวนเงินทุนสำหรับการผลิตที่สูงกว่ารายการบันเทิงทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากทีมผู้สร้างสรรค์รายการเอดูเทนเมนต์จำเป็นต้องใช้เวลา และงบประมาณในการทำการวิจัยประเมินผลระดับต้น อย่างไรก็ตาม รายการเอดูเทนเมนต์สามารถให้ผลที่คุ้มค่าในด้านของการกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระของเรื่อง

4. การที่รายการเอดูเทนเมนต์จะประสบความสำเร็จได้ในระดับสูง จำเป็นต้องอาศัยทีมงานที่มีกระบวนการประสานงานกันอย่างดี ในการสร้างสรรค์ผลงานที่ประสานการสร้างสรรค์ในเชิงศิลป์เข้ากับกระบวนการศึกษาวิจัยด้านการสื่อสาร

5. กระบวนการวางแผน การดำเนินงาน และการวิจัยเกี่ยวกับรายการเอดูเทนเมนต์มีความเป็นสากล กระบวนการดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการสร้างสรรค์ผลงานเอดูเทนเมนต์ในประเทศต่างๆ ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและความต้องการของประเทศนั้นๆ

6. หากรายการเอดูเทนเมนต์สามารถพาดพิงกับคู่แข่งต่างๆ จนได้เข้าไปสู่การเป็นรายการยอดนิยมได้ เรามักจะพบว่า “ความคุ้มค่า” เมื่อเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในการผลิตต่ออัตราส่วนจำนวนผู้ชม ตัวอย่างเช่น รายการ Sesame Street มีค่าใช้จ่ายในการผลิตสำหรับผู้ชม 1 คน เพียงจำนวนไม่ถึง 1 เซนต์ ต่อหนึ่งชั่วโมง

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า กลยุทธ์เอดูเทนเมนต์เป็นเสมือนทางเลือกหนึ่งในการนำประโยชน์จากสื่อบันเทิงในโลกธุรกิจมาผนวกเข้ากับสาระความรู้ทางสังคม ประเด็นปัญหา และทางออก ภายใต้กระบวนการจัดการอย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่เป้าหมายร่วมกันของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ ผู้ประกอบอุตสาหกรรมบันเทิง นักพัฒนา และประชาชน ในอันที่จะหันหน้ามาร่วมมือสร้างสรรค์สังคมในอนาคตให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยาเด็ก

การศึกษาทางจิตวิทยาเด็กนั้น ย้ำถึงความแตกต่างในตัวเด็กเป็นสำคัญ เน้นศึกษาค้นคว้าถึงความเจริญเติบโตของเด็กตามธรรมชาติ รวมถึงพฤติกรรมและอิทธิพลที่มีบทบาทต่อพฤติกรรมของเด็ก ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เด็กที่มีอายุระหว่าง 11-15 ปี ที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปี 1-3

ตามการแบ่งขั้นแห่งการพัฒนาการของมนุษย์ (Stage of Human Development) ในวัยเด็กของสุชา จันทน์เอม (2536, น. 34-151) ที่ให้เห็นว่า เด็กที่มีอายุตั้งแต่ 11-15 ปี จะเป็นเด็กที่จัดอยู่ในขั้นสูงสุดของการพัฒนาความเข้าใจเด็ก ซึ่งเด็กในวัยนี้สามารถคิดแก้ปัญหาต่างๆ ที่เป็นนามธรรม โดยวิธีการหลายๆ อย่าง เช่น รู้จักทดลอง รู้จักใช้เหตุผล เริ่มมีความคิดแบบผู้ใหญ่ เป็นต้น การพัฒนาการทางด้านอารมณ์ของเด็กวัยนี้จะพบว่า อารมณ์ เป็นความรู้สึก หรือความสะเทือนในที่เกิดจากร่างกายถูกสิ่งอื่นมาเร้า อารมณ์ของวัยรุ่นนั้นเป็นอารมณ์ที่รุนแรง เต็มไปด้วยความเชื่อมั่นในตนเอง ในบางครั้งจึงมักมีความคิดเห็นขัดกับผู้ใหญ่อยู่เสมอ การที่เกิดอารมณ์ง่ายและรุนแรงเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องที่ง่ายต่อการยุแหย่ หรือชักนำให้เด็กเกิดความรู้สึกอยากลงดีทั้งในทางที่ดีและทางที่เลว พัฒนาการทางสังคมของเด็กวัยนี้ คือ เด็กวัยนี้ต้องการเป็นอิสระ และการเป็นตัวของตัวเอง ชอบอยู่ตามลำพัง มีห้องอยู่เป็นสัดส่วน มีของใช้ส่วนตัว และใช้ความคิดเห็นของตนเองอย่างอิสระ ซึ่งจะช่วยให้มากในการปรับตัวเข้ากับสังคมของเขาในโอกาสต่อไป ในส่วนของพัฒนาการทางสติปัญญานั้น เด็กวัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากมายทางร่างกาย ทำให้วัยรุ่นมีพลังมาก มีความกระตือรือร้น และมีความสามารถต่างๆ เพิ่มขึ้น ทำให้วัยนี้รู้จักใช้ความคิดพิจารณาเหตุผลต่างๆ สามารถแสดงความคิดเห็นร่วมกับคนอื่น รู้จักพิจารณาตนเองและสังเกตว่าคนอื่นเขามีความรู้สึกต่อเราอย่างไร ทั้งพยายามปรับปรุงบุคลิกภาพของตนเองให้เป็นไปในทางที่สังคมยอมรับ โดยจะพยายามเอาแบบอย่างจากบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ที่ตนเห็นว่าดี ซึ่งสิ่งนี้อาจได้มาจากคนใกล้ชิด ภาพยนตร์ หนังสืออ่านเล่น หรือแม้แต่โทรทัศน์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเด็กวัยนี้ชอบส่องกระจกดูตัวเองอยู่เสมอ เพื่อปรับปรุงบุคลิกภาพและท่าทางให้เป็นไปตามแบบที่ต้องการ นอกจากนี้ สุชา จันทน์เอม และสุรางค์ จันทน์เอม (2519, น. 22-23) ยังกล่าวถึงอัตราพัฒนาการของเด็กว่าจะช้าหรือเร็ว นั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับความเจริญเติบโตตามลำดับวัยของธรรมชาติแล้วยังขึ้นอยู่กับการเรียนรู้เกี่ยวกับการดูโทรทัศน์นั่นเอง

นวลศิริ เปาโรหิตย์ (2514, น. 151-164) อธิบายถึง ความสนใจของเด็กที่สำคัญประการหนึ่งไว้อย่างน่าสนใจ คือ เด็กจะสนใจการเลือกอ่านหนังสือ ดูภาพยนตร์และโทรทัศน์พบว่าเด็กจะเลื่อมความนิยมในหนังสือนิทานเพื่อฝันมาสนใจหนังสือพวกผจญภัยมากขึ้น และการ

เลือกหนังสือจะขึ้นโดยตรงกับเพศของเด็ก ซึ่งเด็กชายมักชอบเรื่องที่ตื่นเต้น เช่น เรื่องการสู้รบ เด็กหญิงจะชอบเรื่องสนุกๆ ของธรรมชาติรอบตัวหรือชีวิตสัตว์ สำหรับภาพยนตร์นั้น เด็กอายุต่ำกว่า 10 ปี จะนิยมดูภาพยนตร์ประเภทการ์ตูน แต่หลังจากอายุ 10 ปีแล้ว เด็กจะนิยมดูภาพยนตร์ผจญภัยมากขึ้น ซึ่งพบว่าการ์ตูนโทรทัศน์นั้นนับเป็นสื่อที่เข้ามามีอิทธิพลต่อทัศนคติของเด็กมากที่สุด เพราะการ์ตูนโทรทัศน์เป็นสิ่งที่อยู่ในประสบการณ์ชีวิตประจำวันของเด็กในปัจจุบัน โดยแท้ ซึ่งเด็กมักดูรายการตอนหัวค่ำ และพ่อแม่ส่วนใหญ่ไม่ได้คิดจะควบคุมการดูรายการของบุตร ซึ่งพ่อแม่ต้องพยายามใช้การอ่านหนังสือ การดูภาพยนตร์ และการดูโทรทัศน์ของเด็กให้เกิดประโยชน์แก่เด็กมากที่สุด ซึ่งหากใช้ให้ถูกทางจะเกิดผลที่เป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ชีวิตเด็ก

นอกจากนี้จะพบว่าเด็กจะนำเอาสิ่งต่างๆ ที่ตนได้พบเห็นมาวิจารณ์และมาทำความเข้าใจกับพ่อแม่ของตนที่บ้าน จึงจัดได้ว่าบ้านเป็นสถานที่สนใจที่สำคัญในด้านการศึกษาศึกษาของเด็ก ตลอดจนความสามารถในด้านต่างๆ ด้วย บรรยากาศของบ้านจึงเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาการของเด็ก ด้านพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพนั้น เด็กจะเริ่มมองเห็นตนเองจากประสบการณ์ที่มีกับคนอื่น และทัศนคติที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดจัดอยู่ใต้อิทธิพลของคนรอบด้าน ซึ่งระยะนี้เป็นระยะที่เด็กมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในการหาบุคคลที่ตนเองนิยมขึ้นชมมาไว้เป็นวีรบุรุษ ซึ่งจากการศึกษาของไวทิง (Whiting) พบว่าเด็กจะหาบุคคลที่ตนนิยมมาเป็นตัวอย่างของการประพฤติทุกชนิด บุคคลเหล่านี้อาจได้แก่ พ่อแม่ ครู หรือแม้แต่บุคคลในนวนิยาย

ถวิล ธาธาโกชน (2522, น. 108-109) กล่าวถึงพัฒนาการในการเข้าร่วมกลุ่มของเด็กไว้ว่า คนเราเมื่อเริ่มเกิดออกมาจากครรภ์มารดา ก็นับได้ว่าเริ่มเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มและของสังคม และตลอดช่วงชีวิตของเขาแบบแผนทางพฤติกรรมย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แต่จะเปลี่ยนไปเป็นอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกลุ่มที่เขาเข้าไปเป็นสมาชิก นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับระดับวุฒิภาวะ (Maturity) ในด้านต่างๆ อีกด้วย ซึ่งต่อไปนี้จะกล่าวถึงขั้นต่างๆ ของพัฒนาการที่เด็กสามารถที่จะเข้าไปรวมกลุ่ม

ขั้นที่ 1 ขั้นทารก อายุ 0-2 ปี ในขั้นนี้เด็กยังไม่รู้จักการสังคม ไม่รู้ว่าตัวเองแยกออกจากสิ่งต่างๆ ได้ และยังไม่สามารถที่จะเข้าใจในพฤติกรรมของคนอื่นๆ อีกด้วย ไม่ยอมรับรู้ต่อใครๆ ทั้งนั้น ดังนั้นขั้นนี้เด็กจึงยังไม่มีการรวมกลุ่ม

ขั้นที่ 2 ขั้นเด็กเล็ก อายุ 2-5 ปี ขั้นนี้เด็กมีพฤติกรรมทางสังคมเกิดขึ้น รู้จักการสังคม และมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการเข้าร่วมกลุ่ม

ขั้นที่ 3 ขั้นเด็กโต อายุ 6-12 ปี วัยนี้เป็นวัยที่เด็กเริ่มเข้าโรงเรียนในระดับประถมศึกษาภาคบังคับ ซึ่งครูจะต้องเป็นผู้อบรมสั่งสอนและฝึกการอยู่ร่วมกันให้เด็กเข้าใจ ทั้งการเป็นผู้ให้และ

ผู้รับที่สำคัญที่สุด ครูจำเป็นจะต้องรู้ถึงธรรมชาติของเด็กวัยนี้ว่าเป็นวัยที่กำลังมีความเจริญเติบโตในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ และสังคม เพราะจากการทดลองให้เด็กหัดทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ปรากฏว่าเด็กสามารถทำงานได้เท่าเทียมกับผู้ใหญ่

ขั้นที่ 4 ขั้นวัยรุ่น อายุ 13-20 ปี วัยนี้เป็นวัยที่มีความนิยมชมชอบต่อกลุ่มมาก กลุ่มจะมีอิทธิพลเหนือพวกเขา โดยเฉพาะเพื่อนๆ ในกลุ่มจะมีความสำคัญมาก ฉะนั้นครูหรือผู้ปกครองจะต้องพยายามที่จะเข้าใจเด็กวัยนี้ให้มาก เพราะถือว่าเป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อ ถ้าพลาดพลั้งเด็กอาจเสียอนาคตเลยก็ได้

ขั้นที่ 5 ขั้นวัยผู้ใหญ่ อายุ 21 ปีขึ้นไป การเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มจะทำให้พฤติกรรมภายในกลุ่มเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เนื่องจากต้องมีการติดต่อซึ่งกันและกัน ถ้าเป็นผู้ใหญ่ในวัยต้น การทำงานจะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความเจริญก้าวหน้าของกลุ่ม แต่พออายุมาถึงผู้ใหญ่ตอนปลาย พวกเขาจะไม่มองแคบเฉพาะในกลุ่มของตนเอง ไม่มองเฉพาะครอบครัวเฉพาะที่ทำงาน แต่จะมองกว้างออกไปเพื่อผลประโยชน์ที่กว้างออกไปอีก จากขั้นวัยผู้ใหญ่นี้เราอาจกล่าวในแง่ของจิตวิทยาสังคมได้ว่า ผู้ใหญ่วัยตอนต้นต้องการให้ลูกน้องยกย่อง และผู้ใหญ่ตอนปลายไม่ต้องการให้ลูกน้องยกย่อง แต่ต้องการยกย่องตนเอง

ผาสุก มุทฺธเมธา (2530, น. 40-50) กล่าวถึงความต้องการของเด็กในวัยต่างๆ แบ่งออกเป็น

1. ความต้องการเด็กตอนต้น (2-6 ปี) ต้องการความรัก ความปลอดภัย ตำแหน่งทางสังคม และต้องการมีอิสรภาพในตนเอง

2. วัยเด็กตอนกลาง (6-12 ปี)

- ต้องการการเล่น การเคลื่อนไหวอย่างอิสระ
- ต้องการความรัก
- ต้องการความสำเร็จ
- ต้องการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ
- ต้องการให้เป็นที่ยอมรับของเพื่อนๆ
- ต้องการพักผ่อน
- ต้องการทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนๆ
- ต้องการการบริการผู้อื่น
- ต้องการคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานด้วยตนเอง
- ต้องการคำแนะนำ

- ต้องการความสนุกสนาน บันเทิง

3. วัยรุ่น (13-18 ปี)

- ต้องการตำแหน่งทางสังคม ต้องการแสดงความสามารถให้เป็นที่ยอมรับของเพื่อนฝูง ของผู้ใหญ่

- ต้องการอิสรภาพ

- ต้องการปรัชญาชีวิต ต้นแบบชีวิต ชอบหาคำตอบในสิ่งที่อยากรู้ด้วยตนเอง รักความยุติธรรม มีอุดมคติ

- ต้องการคบหาเพื่อนต่างเพศ
- ต้องการมีสุขภาพที่สมบูรณ์
- ต้องการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในครอบครัว
- ต้องการเข้าใจความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่
- ต้องการความซาบซึ้งในบทเพลง ดนตรี วรรณคดี ศิลปะ และธรรมชาติ
- ต้องการให้ผู้อื่นยอมรับนับถือตนเอง

นอกจากนี้ ปัทมिता ทองสิมา (2536, น. 19) กล่าวถึงความต้องการเด็กในวัยเด็กตอนปลาย (10-14 ปี) ไว้ว่า เด็กวัยนี้มีความต้องการที่คล้ายคลึงกับเด็กในช่วงวัยเด็กตอนกลาง และมีความต้องการเพิ่มเติมในบางด้านตามลักษณะของวัย ความต้องการของเด็กวัยนี้ ได้แก่

1. ต้องการความรัก ความอบอุ่น และการยกย่องชมเชยจากผู้ใหญ่
2. ต้องการได้รับรองความสามารถ และการได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม
3. ต้องการการแนะนำให้เข้าใจถึงกระบวนการเจริญเติบโตตามธรรมชาติ
4. ต้องการการเล่นกีฬาที่ช่วยพัฒนาทักษะ
5. ต้องการสถานที่ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ช่วยให้ความคิดในการทำกิจกรรมริเริ่มสร้างสรรค์ หรือใช้กำลังเคลื่อนไหว โดยที่ผู้ใหญ่ไม่บังคับ
6. ต้องการอาหารที่มีคุณค่า
7. ต้องการพักผ่อนอย่างเพียงพอ

ความต้องการที่จำเป็นของเด็กวัยดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า ความต้องการในหลายๆ ด้านสามารถได้มาจากการรับสื่อ (โดยเฉพาะโทรทัศน์) ส่วนหนึ่ง นอกเหนือจากแหล่งอื่นๆ เด็กอาจดูโทรทัศน์ เพราะต้องการจะมีเพื่อนแก้เหงาแทนการออกไปเล่นสนุกกับเพื่อนๆ อีกทั้งข้อมูลข่าวสารหรือเรื่องราวต่างๆ ที่เด็กได้รับจากการดูโทรทัศน์ยังนำไปใช้พูดคุย แสดงความรู้ใน หมู่เพื่อน หรือผู้ใหญ่ ทำให้เด็กได้รับการยอมรับจากสังคม ซึ่งเท่ากับว่า โทรทัศน์สามารถสนองความต้องการเป็น

ที่ยอมรับในกลุ่ม หรือการยกย่องชมเชยจากกลุ่มได้อีกด้วย นอกจากนี้การดูโทรทัศน์ยังช่วยชดเชยความต้องการความรัก และความมั่นคงปลอดภัยของเด็กๆ ด้วย เพราะรายการโทรทัศน์บางรายการจะช่วยให้เด็กรู้สึกอบอุ่นใจ ที่มีคนเข้าใจและคอยเป็นห่วงเป็นใย นอกเหนือไปจากผู้ปกครอง ญาติพี่น้อง ซึ่งอาจไม่มีเวลาแสดงออกมากนัก

Schramm, Lyle, and Parkner (1961, pp. 121-122) กล่าวถึงลักษณะรูปแบบของรายการ อาจจำแนกได้ตามวัย ได้ดังนี้

1. รูปแบบรายการสำหรับเด็กก่อนเข้าเรียน ควรเป็นการตลก ตลกขบขัน หรือการละเล่นที่เหมือนกับที่เด็กมีส่วนร่วม การแสดงออก ความสนุกสนาน

2. รูปแบบรายการสำหรับเด็กวัยเรียนตอนต้น ได้แก่

- รายการวาไรตี้ หรือวิพริทัศน์า เช่น การ์ตูน การผจญภัย นิยายปรัมปราเชิงประวัติศาสตร์ หรือเกี่ยวกับธรรมชาติ

- รายการเกี่ยวกับการผจญภัย ที่มีเนื้อหาง่ายๆ แสดงถึงความแข็งแรง ความดีของวีรบุรุษ

- รายการเกี่ยวกับการประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งคล้ายกับการผจญภัย แต่ควรเป็นเรื่องราวในอนาคต อวกาศ จรวด เป็นต้น ซึ่งเป็นพื้นฐานเป็นจริงตามหลักวิทยาศาสตร์

3. รูปแบบรายการสำหรับวัยรุ่น ได้แก่ รายการสืบสวนสอบสวน แนวอาชญากรรม ซึ่งเป็นเรื่องของนักสืบหรือวีรบุรุษที่ใช้ทักษะในการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นรายการสำหรับผู้ใหญ่ แต่เด็กประถมที่เริ่มเป็นวัยรุ่นให้ความสนใจดูรายการละครแนวตลกขบขันหัว

4. รูปแบบรายการสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ รายการเพลงยอดนิยม การฝึกร้องเพลง การเดินร่ำ หรือรายการที่เสริมสร้างเสน่ห์ ซึ่งพบว่าเด็กหญิงจะให้ความสนใจมากกว่าผู้ชาย และเป็นที่สนใจของวัยรุ่นมากทั้งๆ ที่เป็นรายการสำหรับผู้ใหญ่

นอกจากนี้ ในนภาพรณ์ อัจฉริยะกุล (2530, น. 24-25) ได้อธิบายถึงหลักการจัดและผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อวัยรุ่นว่า ควรคำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ของรายการสำหรับวัยรุ่น วัยนี้เป็นวัยที่พร้อมที่จะก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ จึงต้องพร้อมทั้งสติปัญญาและอารมณ์ เพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีและสมบูรณ์เพียบพร้อมมากที่สุด วัตถุประสงค์ของการจัดรายการจึงควรให้สิ่งต่างๆ อย่างครบครัน นั่นคือ การให้ทั้งความรู้ ข่าวสาร และความบันเทิง เพื่อให้เป็นทั้งผู้ที่มีความรอบรู้ สติปัญญา รู้ความเป็นไปของสังคมและโลกที่อยู่รอบด้าน รวมทั้งเพื่อให้มีจิตใจเบิกบาน สนุกสนานด้วย

2. เนื้อหาสาระของรายการ วัยรุ่นมีความต้องการที่เด่นชัด คือ ต้องการอยากรู้ อยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากทดลอง ต้องการเพื่อน สนใจในเรื่องเพศมากขึ้น ชอบเลียนแบบสิ่งที่ตนศรัทธา ชอบการค้นคว้าคิดค้นและสร้างจินตนาการ การประพันธ์ต่างๆ ตลอดจนปรัชญาชีวิต ดังนั้น เนื้อหาสาระจึงต้องเสนอให้ครอบคลุม เพื่อให้ได้ทั้งสาระประโยชน์ คือ ความรู้ข่าวสารและความบันเทิง และต้องระวังเป็นพิเศษที่จะไม่ให้สิ่งที่เป็นพิษเป็นภัย ให้แต่สิ่งที่ดีปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติ โดยไม่จำเป็นต้องแสดงรูปธรรมให้เห็นก็สามารถเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ เนื้อหาต่างๆ ที่เสนอจึงได้แก่ สาระด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ จิตวิทยา วิทยาการแปลกๆ ใหม่ๆ อาชีพต่างๆ ตลอดจนศิลปวัฒนธรรม แฟชั่น และเรื่องเพศ เป็นต้น

3. รูปแบบการนำเสนอรายการ เนื่องจากเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมมาก และเนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายและอารมณ์ รูปแบบรายการจึงควรเป็นรูปแบบที่มีความหลากหลาย และให้ทั้งความรู้ ความบันเทิงไปพร้อมๆ กัน การสนใจสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ จึงเหมาะแก่การเสนอรายการข่าว ได้แก่ รายงานข่าว อ่านข่าว ส่วนรูปแบบความบันเทิง ได้แก่ รายการเพลง รายการละคร รายการตลก รายการโชว์ รายการนิตยสาร และปกิณกะ และเนื่องจากวัยรุ่นมักอยากรู้อยากเห็น และต้องการการยอมรับในความสามารถ รายการให้ความรู้จึงอาจเสนอได้ในรูปแบบสารคดีการตอบปัญหา การวิเคราะห์ข่าว การอภิปราย และการสัมภาษณ์ เป็นต้น

4. เวลาในการนำเสนอรายการ เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่มีวุฒิภาวะสูง ร่างกายและจิตใจพัฒนาได้เต็มที่ สภาพการรับรู้ก็สมบูรณ์พร้อม การนำเสนอรายการแต่ละรายการจึงมีความยาว มีความยุ่งยากซับซ้อนได้มากกว่ารายการเด็ก ระยะเวลาการนำเสนอแต่ละรายการมักอยู่ในช่วง 30 นาที หรืออาจยาวกว่านี้ก็ได้ ไม่ใช่สิ่งสำคัญ แต่จะสำคัญที่ความสอดคล้องของเนื้อหาที่นำเสนอต้องให้สอดคล้องกันกับระยะเวลาในการนำเสนอ ถ้าหากเนื้อหาที่น่าสนใจจะมีสมาธิได้นานเป็นชั่วโมง หากเนื้อหาไม่ตรงกับความสนใจ แม้จะเป็นช่วงสั้นก็จะมีไม่ดู

ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา

สุชา จันทน์อม (2519, น. 33-34) อธิบายว่าเด็กมีพัฒนาการด้านต่างๆ มาแล้วตั้งแต่อยู่ที่บ้าน ทั้งในส่วนของร่างกาย จิตใจ และความรู้ความสามารถต่างๆ นักจิตวิทยาได้ศึกษาลักษณะพฤติกรรมการพัฒนาการของมนุษย์ไว้ในทิศทางที่แตกต่างกัน ทฤษฎีที่ยอมรับโดยทั่วไป คือ ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจท์ (Piaget's Cognitive Development Theory)

นักจิตวิทยาชาวสวิส ซึ่งได้เสนอว่าพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนสู่วัยผู้ใหญ่จะแบ่งออกเป็น 4 ระยะคือ

1. ระยะการใช้ประสาทสัมผัส (Sensorimotor Stage) เป็นพัฒนาการของเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ปี ในวัยนี้เด็กจะเริ่มพัฒนาการรับรู้โดยใช้ประสาทสัมผัสต่างๆ เช่น ทารกจะลืมตาเมื่อมีแสงสว่างมากกระทบ เป็นต้น ตลอดจนเริ่มมีพัฒนาการให้อวัยวะให้สามารถทำงานเบื้องต้นได้ เช่น ฝึกใช้มือหยิบจับสิ่งของต่างๆ ฝึกการได้ยินและการมอง ฝึกเดิน ยืน ฝึกพูดและโต้ตอบ การพัฒนาเหล่านี้จัดเป็นการพัฒนาที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาขั้นต่อไป เด็กในวัยนี้จึงเรียนรู้โดยการได้หยิบ จับ สัมผัสกับสิ่งต่างๆ รอบตัว
2. ระยะควบคุมอวัยวะต่างๆ (Preoperational Stage) เป็นพัฒนาการทางสติปัญญาขั้นที่สองของเด็กในช่วงอายุ 2 ปี จนถึง 7 ปี เด็กวัยนี้จะเริ่มพัฒนาร่างกายอย่างเป็นระบบมากขึ้น มีการพัฒนาของสมองเพื่อใช้ควบคุมการพัฒนาลักษณะนิสัย เช่น นิสัยการขับถ่าย มีการฝึกให้อวัยวะต่างๆ ให้มีความสัมพันธ์กันภายใต้การควบคุมของสมองและเชื่อมโยงกับสิ่งต่างๆ ที่เป็นรูปธรรมที่เด็กได้สัมผัส เช่น การเล่นเกม การขี่จักรยาน การเล่นล้อเลื่อน
3. ระยะที่คิดอย่างเป็นรูปธรรม (The Concrete Operation Stage) เป็นพัฒนาการของเด็กในช่วงอายุ 7 ปี จนถึง 11 ปี เด็กในช่วงนี้จะมีพัฒนาสมองมากขึ้นอย่างรวดเร็ว จนสามารถเรียนรู้และจำแนกสิ่งต่างๆ ที่เป็นรูปธรรมได้ สามารถใช้ความคิดในเรื่องของวัตถุสิ่งของมิติต่างๆ ได้แก่ ความกว้าง ยาว ลึก และมิติของเวลา วันนี้ พรุ่งนี้ มะรืนนี้ เข้าใจในการใช้เหตุผลและการเปรียบเทียบ ได้แก่ มากกว่า น้อยกว่า ใหญ่กว่า เล็กกว่า ยาวกว่า และเท่ากันสามารถจัดรวมและจัดแยกประเภทของสิ่งของได้ เด็กในวัยนี้จึงสามารถเล่นสิ่งของที่เป็นรูปทรงต่างๆ ได้เป็นอย่างดี แต่จะยังไม่สามารถสร้างจินตนาการกับเรื่องราวที่เป็นนามธรรมได้ หรือเรียนรู้เรื่องราวที่เป็นนามธรรมได้ เช่น โครงสร้างอะตอม การถ่ายทอดทางพันธุกรรม
4. ระยะที่คิดอย่างเป็นนามธรรม (Formal Operation Stage) เป็นพัฒนาการในช่วงสุดท้ายของเด็กอายุประมาณ 11-15 ปี ก่อนจะเป็นผู้ใหญ่ เด็กในช่วงนี้สามารถคิดอย่างเป็นเหตุผลและคิดในสิ่งที่ซับซ้อนอย่างเป็นนามธรรมได้มากขึ้น สติปัญญาของเด็กวัยรุ่นจะพัฒนาได้ดีประมาณ 90% จึงสามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมนามธรรม ตลอดจนหลักตรรกศาสตร์ได้นอกจากนี้ยังเข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม สามารถตัดสินใจแก้ปัญหา และทดสอบข้อสมมติฐานและข้อพิสูจน์ต่างๆ ได้ เมื่อเด็กพัฒนาได้อย่างเต็มที่แล้ว จะสามารถคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล และแก้ปัญหาได้อย่างดี จนพร้อมที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะต่อไป

การพัฒนาของเด็กจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากระดับต้นในวัยเด็กไปสู่ระดับที่สูงขึ้น จนเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ โดยทั่วไปการพัฒนาของเด็กจะไม่กระโดดข้ามขั้น แต่ในบางช่วงของการพัฒนาอาจเกิดขึ้นเร็วหรือช้าก็ได้ การพัฒนาเหล่านี้จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และประเพณี รวมทั้งวิธีการดำรงชีวิตอาจมีส่วนช่วยให้เด็กพัฒนาได้ช้าเร็วแตกต่างกันได้

เด็ก ซึ่งเป็นผู้รับสารที่มีลักษณะเฉพาะ จึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงเรื่องลักษณะการเรียนรู้สารของเด็ก เนื่องจากในความเป็นจริง เด็กจะมีพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็กแตกต่างจากกลุ่มผู้รับสารที่เป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจในพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็กประกอบด้วย ในการศึกษาครั้งนี้เด็กกลุ่มอายุ 11-15 ปี เป็นชั้นของอายุที่ใช้ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเพียเจต์ (Piaget) ได้กล่าวถึงเด็กกลุ่มนี้ไว้ว่า เป็นระยะที่คิดอย่างเป็นนามธรรม (Formal Operation Stage) เด็กในช่วงนี้สามารถคิดอย่างเป็นเหตุผล และคิดในสิ่งที่ซับซ้อนอย่างเป็นนามธรรมได้มากขึ้น เข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม สามารถตัดสินใจแก้ปัญหา และทดสอบข้อสมมติฐานและข้อพิสูจน์ต่างๆ ได้ เมื่อเด็กพัฒนาได้อย่างเต็มที่แล้ว จะสามารถคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลและแก้ปัญหาได้อย่างดี จนพร้อมที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะต่อไป จะเห็นได้ว่าการเลือกใช้สื่อมวลชนของเด็กนั้น ขึ้นอยู่กับความต้องการ ความสนใจ หรือแรงจูงใจของเด็กเอง แต่ละคนมีวัตถุประสงค์และความตั้งใจในการใช้สื่อเพื่อตอบสนองความพึงพอใจของตนด้วยเหตุผลต่างๆ กัน ในการศึกษาครั้งนี้ นอกจากจะใช้แนวคิดเรื่องการใช้สื่อเพื่อตอบสนองความพึงพอใจแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็ก ซึ่งเป็นกระบวนการปฏิบัติการภายใน ซึ่งอยู่ในตัวเด็กประกอบด้วย

เกณฑ์มาตรฐานรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ตามมาตรการการใช้สื่อของรัฐ เพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว

คณะทำงานเพื่อการเตรียมการดำเนินงานตามนโยบายการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว (4 ธันวาคม 2546) ได้ให้ความหมายและกำหนดเกณฑ์มาตรฐานรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ตามมาตรการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว ไว้ดังนี้

1. คำจำกัดความของ “รายการ” หมายถึง รายการคุณภาพที่ผลิตเองในประเทศและรายการนำเข้าที่ใช้เทคนิคและ รูปแบบการนำเสนอแตกต่างกัน ซึ่งผู้ผลิตมีเจตนาเพื่อผู้ชมกลุ่มเด็ก เยาวชน และครอบครัว มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ ให้การศึกษาและให้ความรู้ในแนวสร้างสรรค์

สังคมแก่เด็กและ เยาวชน และส่งเสริมความสัมพันธ์อันดี ตลอดจนความสามารถในการเลี้ยงดูบุตรหลานของ ครอบครัว ควบคู่ไปกับความบันเทิง โดยมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานรายการในข้อ 3

2. คำจำกัดความของ “เด็กและเยาวชน”

2.1 เด็กปฐมวัย 2-5 ปี

2.2 เด็กวัยประถมศึกษา 6-11 ปี

2.3 วัยรุ่น 12-18 ปี

3. เกณฑ์มาตรฐานรายการ เกณฑ์มาตรฐานรายการ ในที่นี้ ผู้วิจัยให้เป็นตัวชี้วัดในการทำวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ คือ

ก. ต้องมีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อดังต่อไปนี้

1. เป็นรายการที่มีเนื้อหาเป็นผู้ช่วยครูและพ่อแม่ผู้ปกครอง ในการอบรมสั่งสอนเด็กและเยาวชนให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ

2. เป็นรายการที่มีเนื้อหาส่งเสริมประสบการณ์และการเรียนรู้ด้านต่างๆ ของเด็ก เยาวชน และครอบครัวอย่างหลากหลาย

3. เป็นรายการที่มีเนื้อหาส่งเสริมคุณลักษณะตามวัย ดังนี้

3.1 สำหรับเด็กปฐมวัย รายการต้องมีส่วนช่วยให้เด็กเล็กรู้จักจำแนกถูกผิด ชั่วดี มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์

3.2 สำหรับเด็กวัยประถมศึกษา รายการต้องมีส่วนส่งเสริมให้เด็กสนใจใฝ่รู้แต่สิ่งที่ดีงาม มีความรับผิดชอบ มีความคิดสร้างสรรค์ มีคุณธรรม รู้จักประหยัดอดออม และรู้จักควบคุมตนเอง

3.3 สำหรับวัยรุ่น รายการต้องสร้างแบบอย่างที่ดีให้กับเยาวชน ปลุกฝังทัศนคติทางเพศที่ถูกต้อง ชี้นำการดำเนินชีวิตให้อยู่ในครรลองอันดีงาม

ข. ต้องไม่ประกอบด้วยสิ่งไม่พึงประสงค์ดังต่อไปนี้

1. มีเนื้อหาที่สื่อให้เห็นถึงการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา

2. มีคำพูดที่หยาบโลน เผยแพร่ภาษาที่ไม่สุภาพ (ยกเว้นคำพูดตามยุคตามสมัยบางคำของวัยรุ่นที่ไม่ถึงขั้นหยาบคาย)

3. มีภาพหรือการแสดงออกทางเพศที่ไม่เหมาะสม แอบแฝงพิชภัยมากับเนื้อหา ซึ่งจะมีผลต่อความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ โลกทัศน์ แบบอย่างการดำเนินชีวิต และสุขภาพของเด็กและเยาวชนโดยเด็ดขาด

ผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิด ทฤษฎี ที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด นำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับ เกณฑ์มาตรฐานรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กตามมาตรฐานการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการ เรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว ของคณะทำงานเพื่อการเตรียมการดำเนินงานตามนโยบาย การใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว (4 ธันวาคม 2546) เพื่อปรับใช้ในการกำหนดข้อคำถามในแบบสอบถาม

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาการเปิดรับ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของ นักเรียน ในเขตกรุงเทพมหานครที่มีต่อรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กตามมาตรฐานการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว” นี้ นอกจากทฤษฎีที่ได้กล่าวถึง ข้างต้นแล้ว ยังมีวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

ฮิมเมลเวียท (Himmelweit, 1958, quote in Brown, 1972, p. 117) ได้สรุปผลการ ศึกษาในกลุ่มเด็กชาวอังกฤษไว้ว่า เด็กดูโทรทัศน์

1. เพื่อความสำราญในการได้รับความบันเทิง ได้อยู่ในโลกของความฝัน และได้ หลบหนี จากความเบื่อหน่ายในชีวิตจริง
2. เพื่อสาระความรู้ในเรื่องต่างๆ เช่น เกร็ดความรู้ การแต่งตัว ความประพฤติ และ การเล่น
3. เพื่อการสมาคม เล่น การนั่งร่วมดูโทรทัศน์ด้วยกัน เล่นด้วยกัน ถกเถียงกันเกี่ยวกับ เนื้อเรื่อง-หรือสิ่งที่เห็นจากโทรทัศน์

ชรัมม์, โลไน และปาร์คเกอร์ (Schramm, Lyle and Parkner, 1960, quote in DeFleur, Dennis, and Everette, 2002, pp. 442-444) ได้ศึกษาการใช้โทรทัศน์ของเด็ก โดย เชื่อว่าเด็กใช้สื่อเพื่อสนองความพึงพอใจของตนเอง ซึ่งพบว่าแบบแผนการดูโทรทัศน์ของเด็กมี ความแตกต่างกันไปตามอายุ เช่น เด็กอายุ 8 ปี จะดูโทรทัศน์โดยเฉลี่ยมากกว่าวันละ 3 ชั่วโมง รวมทั้งรสนิยมในรายการโทรทัศน์ก็จะแตกต่างกันไปตามอายุ เพศ และระดับสติปัญญาของเด็ก โดยที่ครอบครัวของเด็กจะเป็นอิทธิพลสำคัญต่อรสนิยมดังกล่าว ซึ่งเด็กในชนชั้นกลางมีแนวโน้ม

ชอบเนื้อหาเหมือนจริง หรือรายการที่เนื้อหาเป็นประโยชน์ในการทำให้ตัวเองพัฒนาขึ้น เด็กในชนชั้นแรงงานมักชอบชมรายการบันเทิง หรือแนวเพื่อฝัน

ซีซีเลีย ฟอน ไฟลิทเซน (Cecilia von Feilitzen, 1972, pp. 99-101) ได้ศึกษาถึงการใช้ประโยชน์จากการชมโทรทัศน์ของเด็กในสวีเดน สรุปได้ดังนี้

1. เพื่อความบันเทิงหรือหน้าที่ทางอารมณ์ (Entertainment or Emotional Function)
2. เพื่อสาระความรู้ และหน้าที่ในการเรียนรู้ (Informative or Cognitive Function)
3. หน้าที่ทางสังคม (Social Function)
4. หน้าที่หลบหนีจากโลกของชีวิตจริง (Escapist Function)

ฮุสตันและคณะ (Huston and others, 1992, pp. 1-9) ได้กล่าวถึงบทบาทของโทรทัศน์ในสังคมอเมริกาว่า โทรทัศน์ได้แสดงบทบาทสำคัญในชีวิตทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ในสังคมบ่อยครั้งที่เด็กต้องดูรายการที่คนอื่นเลือกให้ ซึ่งโทรทัศน์นั้นมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาในด้านต่างๆ ของมนุษย์ เช่น ทักษะคิด อารมณ์ พฤติกรรมทางสังคม สติปัญญา ฯลฯ เนื่องจากโทรทัศน์นั้นเต็มไปด้วยละครเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ของมนุษย์ เช่น เกี่ยวกับชีวิตครอบครัว ความรัก การแก้ปัญหา ฯลฯ ซึ่งผู้ชมจะนำเฉพาะบางส่วนของเนื้อหา และจินตนาการไปใช้ในการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ซึ่งแม้ว่าโทรทัศน์จะถูกออกแบบมาเพื่อความบันเทิง แต่ก็ยังเสนอโอกาสในการเรียนรู้ ขยายประสบการณ์ต่างๆ ของมนุษย์ และมีศักยภาพในการสอนเด็กทั้งในแง่ความรู้ และทักษะทางสังคม ซึ่งอิทธิพลของโทรทัศน์นั้นมีทั้งด้านบวกและลบต่อผู้ชมไม่ได้ดีหรือเลวร้ายอย่างถาวร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของรายการและตัวผู้ชมเอง ดังนั้นนักวิชาการหลายท่านมีความเห็นเกี่ยวกับโทรทัศน์ซึ่งสรุปเป็นสมมติฐานเบื้องต้นได้ว่า

1. โทรทัศน์นั้นเป็นสื่อเพื่อการศึกษา เพราะโทรทัศน์มักให้มากกว่าความบันเทิง ถึงแม้ว่าโทรทัศน์นั้นถูกออกแบบมาเพื่อความบันเทิง ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อการสอน แต่มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เกี่ยวกับธรรมชาติ และคุณค่าต่างๆ ในสังคม ซึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติ ค่านิยม และการกระทำของผู้ชม และยังเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโลก

2. บ่อยครั้งที่โทรทัศน์มีอิทธิพลต่อผู้ชม เช่นที่ กรีนเบิร์ก (Greenberg) ได้กล่าวว่า เป็นอิทธิพลที่เกิดขึ้นอย่างนุ่มนวล แบนเนียน และเป็นการสะสมทีละน้อย เหมือนกับน้ำที่หยด จึงทำให้เกิดการสะสมจากความถี่และความซ้ำของเนื้อหาจากสื่อมีผลต่อความเชื่อ ทัศนคติ ซึ่งโลกเพื่อฝันจากสื่อ สามารถปลุกฝังมุมมองของโลกความเป็นจริงได้อย่างแนบเนียน

3. ผลลัพธ์ของโทรทัศน์ที่มีต่อแต่ละบุคคลนั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะและจุดมุ่งหมายของผู้ชมเท่าๆ กับเนื้อหาที่ผู้ชมได้เปิดรับ ซึ่งเป็นผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมและสื่อ

เช่น ระดับความเข้าใจของผู้ชม ทักษะคติ ประโยชน์จากเนื้อหาที่กระทบความรู้สึกของผู้ชม และยังขึ้นอยู่กับการแทรกแซง เช่น พ่อแม่ ความรู้เท่าทันสื่อที่เด็กถูกสอน

นอกจากนี้ยังกล่าวว่า ครอบครัวเป็นศูนย์รวมของรายการที่ได้รับความนิยมสูงสุดทั้งหลาย และการแสดงออกของแต่ละครอบครัวมีส่วนสะท้อนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวที่มีต่อโทรทัศน์ เด็กและพ่อแม่มีความเหมือนกันในการใช้โทรทัศน์เป็นแหล่งแบบอย่างของปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว และพ่อแม่มีความสำคัญอย่างมากต่อนิสัยการดูโทรทัศน์ของลูก

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศไทย

สุชา จันทน์เอม (2519) ได้กล่าวถึงเด็กกับโทรทัศน์ในจิตวิทยาเด็กว่า โทรทัศน์เป็นสิ่งที่ให้ความบันเทิงแก่เด็กที่ใหม่และแพร่หลายที่สุด ซึ่งเด็กมักมีรายการที่ดูเป็นประจำอยู่หลายรายการ และเนื่องจากโทรทัศน์มีทั้งภาพและเสียง เด็กจึงใช้เวลาในการดูโทรทัศน์มากกว่าการเล่นชนิดอื่นๆ ซึ่งมีรายงานว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีสภาพทางเศรษฐกิจต่ำจะใช้เวลาในการดูโทรทัศน์มากกว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีสภาพเศรษฐกิจสูง เด็กเล็กจะดูโทรทัศน์มากกว่าเด็กที่เข้าโรงเรียนแล้ว ซึ่งเป็นการเล่นอย่างหนึ่งของเด็ก เด็กจะใช้เวลาดูโทรทัศน์มากที่สุดเมื่อประมาณ 6 ขวบ หลังจากนั้นจะเริ่มลดลงเนื่องจากมีเวลาน้อยลงและเริ่มสนใจการเล่นอย่างอื่นเพิ่มขึ้น เด็กที่เรียนหนังสืออ่อนจะดูโทรทัศน์มากกว่าเด็กที่เรียนดี และเด็กที่ปรับตัวไม่ดีจะชอบดูโทรทัศน์มากกว่าเด็กที่ปรับตัวได้ดี

ชาญ จันทรเจียวใช้ (2521) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความต้องการของประชาชนเกี่ยวกับรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กในกรุงเทพมหานคร เพื่อสำรวจปริมาณรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ทุกสถานีในกรุงเทพมหานคร โดยศึกษาความสนใจ ความคิดเห็น และความต้องการของประชาชนในกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ประโยชน์และความรู้ที่ได้รับจากการชมรายการ และเปรียบเทียบปริมาณรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่ออกอากาศกับปริมาณความต้องการของประชาชนในกรุงเทพมหานคร โดยศึกษาในกลุ่มเด็กนักเรียน ผู้ปกครอง และครู ซึ่งเป็นสมาชิกติดตามชมรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ซึ่งผลิตโดยศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สถานีโทรทัศน์ในกรุงเทพมหานคร 4 สถานี จัดสรรเวลาออกอากาศรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กไม่ได้สัดส่วนกัน แม้ว่ารายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ซึ่งผลิตในประเทศมีความสัมพันธ์กับความต้องการของประชาชน แต่ออกอากาศเฉพาะสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 9 อ.ส.ม.ท. เท่านั้น ส่วนสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5

และสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 ไม่มีการจัดเลย และภาพยนตร์การ์ตูนสำหรับเด็กก็ส่งมาจากต่างประเทศทั้งสิ้น และภาพยนตร์สำหรับเด็กมีน้อยมาก

เด็กต้องชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กทุกวันหรือสัปดาห์ละครั้งตอนหัวค่ำ (18.00-20.00 น.) และตอนสายวันหยุด (10.00-20.00 น.) ครั้งละ 1 ชั่วโมง มีรายการย่อยประมาณ 15-20 นาที ต้องการให้รายการมีเนื้อหาสาระมากขึ้น ต้องการร่วมกิจกรรมในรายการ เช่น เล่นเกม ร้องเพลง และแสดงความสามารถ ชอบชมการแสดงหุ่น ชอบชมภาพยนตร์การ์ตูนที่พากษ์ไทย ไม่ชอบเรื่องหวาดเสียวสยองขวัญ และขอให้โทรทัศน์แนะนำเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย มารยาทที่ดีงาม และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

ธีรณง เกิดสุคนธ์ (2525) ทำการศึกษาอิทธิพลทางจริยธรรมจากสื่อละครโทรทัศน์ต่อเยาวชน พบว่าเด็กส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลทางจริยธรรมจากละครโทรทัศน์ตามพฤติกรรมของตัวละครที่กระตุ้นให้ทำดี ส่วนอิทธิพลทางจริยธรรมจากละครโทรทัศน์ตามพฤติกรรมของตัวละครที่ทำให้เด็กเลียนแบบนั้นคิดเป็นร้อยละ 31.5 และพบว่าเด็กชอบดูละครโทรทัศน์ร้อยละ 68.5 โดยละครที่ชอบดูมากที่สุด คือ ละครที่ให้คติสอนใจ สิ่งที่ละครโทรทัศน์ควรปรับปรุงที่สุด คือ ลดการโฆษณาให้น้อยลง รองลงมาคือ ปรับปรุงเนื้อเรื่อง และเห็นว่าละครควรให้ข้อคิดในการดำเนินชีวิต

มนต์ชัย นินนาทนนท์ (2526) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องอิทธิพลของโทรทัศน์ที่มีต่อเยาวชนในเขต อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างเด็กประถมปีที่ 5-6 พบว่าเด็กส่วนใหญ่ทุกระดับฐานะสนใจชมโทรทัศน์ไม่แตกต่างกัน เด็กชายและหญิงสนใจชมโทรทัศน์ทุกวัน โดยส่วนใหญ่จะชมที่บ้าน และส่วนใหญ่บิดามารดาหรือผู้ปกครองจะเป็นผู้แนะนำในการเลือกชมรายการให้เด็ก เด็กชอบชมการ์ตูนมากที่สุด และชอบชมละครชีวิตเป็นอันดับที่ 4

เด็กส่วนใหญ่ชมโทรทัศน์เพื่อความสนุกสนาน และเด็กส่วนมากเมื่อชมแล้วเคยเลียนแบบจากรายการโทรทัศน์ ซึ่งเด็กจะเลียนแบบคำพูดจากรายการภาพยนตร์ และยังเลียนแบบจากละคร นอกจากนี้ยังเลียนแบบท่าทาง การต่อสู้ การผลิตสิ่งของ การใช้อาวุธ การแต่งกาย และการช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนเหตุผลที่เด็กไม่เลียนแบบจากรายการโทรทัศน์นั้นเพราะว่าเป็นเพียงการแสดงเท่านั้น ไม่ใช่ของจริงตามธรรมชาติ บางรายการทำให้เกิดความฟุ้งเฟ้อ ทะเยอทะยาน และเป็นอันตรายต่อผู้ชมได้

นอกจากนี้เด็กเห็นว่าประโยชน์จากโทรทัศน์ คือ ทำให้ได้รับความรู้และได้รับข่าวสารทันโลกมากที่สุด และยังทำให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน ทำให้ฉลาดรอบรู้ คิดสร้างสรรค์

และสามารถนำความรู้ต่างๆ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเยาวชนส่วนใหญ่จะใช้เวลาว่างในการชมโทรทัศน์

อรรถัย ศรีสันติสุข (2526) ได้กล่าวถึงการเลียนแบบจากโทรทัศน์ในการเล่นของเด็กไว้ว่า เด็กเป็นวัยของการเรียนรู้และการเลียนแบบ และสามารถมองได้ว่าเด็ก คือ ผู้ที่มีบทบาทต่อโทรทัศน์ เพราะเป็นผู้ใช้โทรทัศน์เพื่อตอบสนองความพึงพอใจของตนเอง ซึ่งเด็กมีการเลือกชมรายการโทรทัศน์ เช่น เพื่อความสนุกสนาน เพื่อความบันเทิง เพื่อได้ดูเรื่องที่สนใจ เพื่อให้เรื่องที่ารู้ได้เห็นประกอบจินตนาการของเด็กในการเล่นหรือการกระทำ นอกจากนี้ยังพบว่ากิจกรรมการเล่นของเด็กได้รับผลกระทบจากโทรทัศน์ทั้งในแง่ของเวลาและการเลียนแบบการเล่นจากโทรทัศน์ ซึ่งรวมถึงพฤติกรรมอื่นๆ ของเด็กด้วย ซึ่งจากการศึกษาเกี่ยวกับการเลียนแบบจากโทรทัศน์ในการเล่นของเด็ก ในกลุ่มเด็กอายุ 3-6 ปี พบว่า เด็กส่วนใหญ่เคยเลียนแบบโดยจำตัวอย่างจากโทรทัศน์และนำมาประกอบการเล่นของเด็ก ซึ่งกว่าครึ่งหนึ่งเคยเลียนแบบท่าทางโดยจำจากตัวแสดงเด่นๆ ของเรื่อง และพบว่ากลุ่มตัวอย่างเพียงจำนวนน้อยที่มีการเลียนแบบโดยใช้อุปกรณ์ประกอบท่าทางเพื่อประกอบจินตนาการให้สมจริงขึ้น เช่น การใช้ไม้ยาวๆ แทนดาบขามูไร มีการตั้งข้อสังเกตว่าเด็กจะหาวิธีการเลียนแบบตัวละครเด่นของเรื่อง สร้างจินตนาการสมมติตนเองเป็นตัวแสดงนั้นและเล่นร่วมกับเพื่อน และเด็กมักเลือกที่จะเป็นตัวแสดงที่เด็กคิดว่าเป็นตัวผู้ร้ายหรือตัวโกง

สุกัญญา ธีระวนิช และนันทริกา คุ่มไพโรจน์ (2528) ได้ศึกษาเรื่องอิทธิพลของสื่อต่อเด็ก ซึ่งกลุ่มตัวอย่างได้แก่นักเรียน ป.1-ม.3 ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าเด็กคนหนึ่งๆ สามารถเข้าถึงสื่อหลายชนิด แต่สื่อที่เด็กชอบมากที่สุด คือ โทรทัศน์รวมทั้งเป็นสื่อที่เด็กเปิดรับมากที่สุดด้วย เด็กส่วนใหญ่ดูโทรทัศน์เพราะชอบการ์ตูน อ่านหนังสือพิมพ์เพราะอยากรู้ข่าว และอ่านนิตยสารเพราะชอบคอลัมน์เด็ก และพบว่าเด็กที่ฐานะยากจนไม่สามารถใช้สื่อเพื่อสนองความต้องการของตนได้ครบ ส่วนใหญ่จึงรับสื่ออย่างกระจัดกระจาย ตามมีตามเกิด และรับฟัง ชม อ่านตามผู้ใหญ่ ซึ่งในส่วนของเนื้อหานั้นพบว่าเด็กระดับต่ำชอบเนื้อหาเพื่อฝันมากกว่า เด็กชายชอบเนื้อหาที่เป็นสาระมากกว่า

งานวิจัยนี้ยังได้กล่าวถึงการที่สื่อจะส่งสารประเภทใดไปสู่ผู้รับนั้นจะต้องผ่านการเลือกเป้าหมาย และการเลือกที่เหมาะสมกับเป้าหมาย สารที่ผ่านสื่อ่นั้นไม่ใช่ความจริงแท้ แต่ได้เลือกบางส่วนจากภาพเต็มขึ้นมานำเสนอ ซึ่งทำให้ผู้รับสารยอมรับได้ว่า นั่นคือ ความรู้ คือ ค่านิยมที่คนยอมรับ กล่าวคือ สารที่ถูกนำเสนอเป็นสารที่ยอมรับแล้วทั้งผู้ส่งและผู้รับสาร สารที่เสนอไปจึงเป็นการย้ำสิ่งที่คนยอมรับแล้วเป็นส่วนใหญ่ มากกว่าที่จะเสนอสิ่งที่ขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณีของคน ดังนั้นสารที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติของเด็กก็ต่อเมื่อเป็นสารที่กระทบปมด้วยความอ่อนแอ

หรือกระทบกรอบอ้างอิงของเด็กโดยตรง มิฉะนั้นแล้วเด็กก็รับสารเหล่านั้นเช่นที่คนทั่วๆ ไปรู้ และยอมรับ เช่น ความดีชนะความชั่ว คนรวยดูถูกคนจน สารที่เด็กได้รับไปอาจไม่ใช่ความจริงแท้ อย่างไรก็ตาม สื่อก็แสดงทางออกให้ปัญหาทุกเรื่องโดยใช้ศาสนา ศีลธรรมจรรยาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแม้เด็กจะได้ความรู้เพียงครั้งๆ กลางๆ จากสื่อ แต่เด็กก็มีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมอื่นๆ ได้มากขึ้นตามอายุ ทำให้ซึมซับความจริงแท้ได้เมื่อโตขึ้น

นอกจากนี้ ยังพบว่าความถี่และความชอบในสื่อไม่มีอิทธิพลต่อทัศนคติ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าอิทธิพลที่แท้จริงน่าจะเป็นการเลือกตามวัย ระดับทางสังคม และเพศของเด็ก สารใดที่กระทบกรอบอ้างอิงของเด็กก็อาจมีอิทธิพลต่อทัศนคติ หากไม่กระทบเด็กก็จะสะสมความรู้นั้นเรื่อยๆ ไป อันจะมีผลต่อทัศนคติในระยะยาว ซึ่งผลการวิจัยพบว่าสื่อมีอิทธิพลต่อเด็ก แต่ลักษณะของอิทธิพลเป็นรูปแบบร่วมกับตัวแปรอื่นๆ มากกว่าจะมีอิทธิพลโดดเดี่ยว

นอกจากนี้ สุกัญญา ตีระวนิช และนันทรিকা คุ่มไพโรจน์ ยังได้สรุปถึงการเลือกนำเสนอสารให้เหมาะสมกับค่านิยมของสังคมของสื่อว่า ทำให้เป็นการนำเสนอภาพเพียงบางส่วนของภาพเต็มทางสังคม และสารที่นำเสนอซ้ำๆ ซากๆ สามารถสร้างพฤติกรรมบางอย่างให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปได้ สำหรับเด็กนั้นแม้ว่านอกจากสื่อแล้ว ยังได้รับความรู้จากแหล่งอื่นๆ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ ฯลฯ แต่โดยส่วนใหญ่ ทุกคนดังกล่าวก็นั่งดูอยู่ภายใต้วัฒนธรรมสื่ออันเดียวกัน การยอมรับค่านิยมส่วนใหญ่จึงคล้ายคลึงกัน ซึ่งพ่อแม่หรือผู้ปกครองที่มีความรู้น้อยย่อมไม่รู้จักเลือกกลุ่มสื่อหรือกลุ่มสารที่เหมาะสมสำหรับเด็ก

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2529) ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการควบคุมอิทธิพลสื่อมวลชนของครอบครัวกับจิตลักษณะที่สำคัญของเยาวชนไทย ซึ่งกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้น ป. 5-6 และ ม. 1-2 จากโรงเรียนในกรุงเทพมหานครและโดยรอบ และผู้ปกครองของเด็กนักเรียนที่ถูกสุ่มเป็นตัวอย่าง ผลการวิจัยส่วนหนึ่งพบว่า ปริมาณการรับสื่อมวลชนของวัยรุ่นไทยในด้านการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ พบว่าเด็กวัยรุ่นตอนต้นอายุ 10-15 ปี จำนวน 1,600 คน ที่ศึกษา 91% มีโทรทัศน์ใช้ในบ้าน และชมโทรทัศน์โดยเฉลี่ย 25 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ปกครองที่ควบคุมเด็กในการรับสื่อมาก คือ ผู้ที่ตระหนักในอิทธิพลสื่อมวลชนต่อเด็กมาก ซึ่งผู้ปกครองที่ตระหนักในอิทธิพลสื่อมวลชนต่อเด็คน้อย คือ ผู้ปกครองที่มีการศึกษาในระดับต่ำอยู่ในระดับเศรษฐกิจต่ำ เป็นผู้ที่ยายงานว่าอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบใช้เหตุผลน้อย และเป็นผู้ที่มีโทรทัศน์ใช้ในระยะเวลายาวนานด้วย

สันทัต ทองรินทร์ (2533) ทำการศึกษาค้นคว้าความคิดเห็นของผู้ปกครองที่มีต่อรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปกครองเห็นว่า วิธีการนำเสนอควรเปิด

โอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมในรายการมากที่สุด และควรเสนอรายการในลักษณะเป็นสารคดีให้ความรู้ โดยเนื้อหาควรเน้นการให้รู้จักการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ไม่ควรเสนอเรื่องราวของสิ่งลึกลับสยองขวัญ ค่านิยมที่ควรปลูกฝังมากที่สุดคือ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต และผู้ดำเนินรายการควรให้เด็กดำเนินรายการร่วมกับผู้ใหญ่ และควรสอดแทรกทัศนคติที่ดีงามในรายการด้วย ด้านคุณภาพรายการนั้นเห็นว่า อยู่ในเกณฑ์ดี มีการพัฒนารูปแบบ มีความหลากหลาย แต่ยังมีการเลียนแบบ และขาดผู้อุปถัมภ์รายการ รัฐควรมีบทบาทในการช่วยลดค่าเช่าเวลาให้ถูกลงและหาผู้ทรงคุณวุฒิให้คำแนะนำในการจัดรายการ และเห็นว่าผู้อุปถัมภ์รายการควรมีส่วนในการกำหนดรูปแบบรายการ และให้การอุปถัมภ์รายการโดยพิจารณาจากอัตราผู้ชม (Rating) ถ้าผู้ชมลดลงจะแนะนำให้ผู้จัดปรับปรุงรายการ หากแก้ไขไม่ได้ จะงดการให้อุปถัมภ์รายการ

เสรี วงษ์มณฑา และคณะ (2533) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติและพฤติกรรมต่อความรุนแรงของเยาวชนกับพฤติกรรมในการดูโทรทัศน์ กรณีศึกษาเฉพาะกลุ่มนักเรียนมัธยมต้น พบว่า เวลาที่เด็กเปิดรับชมมากที่สุดคือ 20.00-21.00 น. ของทุกวัน และ 9.00 - 12.00 น. ในวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งรายการที่เด็กนิยมชมชอบมากที่สุด คือ ละครไทย โดยชอบละครที่มีเนื้อหาตลกขบขัน และเด็กส่วนใหญ่จะมีการพูดคุยสนทนาถึงเนื้อหาละครโทรทัศน์ นอกจากนี้ยังพบว่าการศึกษาของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง มีความสัมพันธ์ต่อการเปิดรับรายการโทรทัศน์และการเลือกรับชมประเภทของเนื้อหาละคร และอาชีพของบิดาหรือผู้ปกครองชาย มีความสัมพันธ์ต่อความถี่ในการพูดคุยสนทนากับบิดามารดาหรือผู้ปกครองถึงเนื้อหาสาระของละครโทรทัศน์ พบว่าความถี่ในการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์มีความสัมพันธ์ต่อทัศนคติกับการแก้ปัญหาด้วยวิธีการรุนแรงของเด็กไทย

สุภัททิ อภินันท์ และอรนุช เลิศจรยารักษ์ (2533) ได้ศึกษาเรื่องความชอบใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ของพ่อแม่ด้านการพัฒนาครอบครัวและเด็กในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ของประเทศไทย พบว่า ด้านสื่อโทรทัศน์นั้นได้รับความนิยมประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ภาค ว่าเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลของประชากรตัวอย่างมากที่สุด รายการที่กลุ่มตัวอย่างนิยมดูมากที่สุด คือ รายการข่าว และละคร และสถานีวิทยุโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 ความถี่ที่กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ภาค ดูโทรทัศน์บ่อยครั้ง คือ 4-7 วันต่อสัปดาห์ และส่วนใหญ่จะดูในช่วงเย็นมากที่สุด ทั้งในวันธรรมดาและวันเสาร์อาทิตย์ คือ เวลา 18.00 - 22.00 น. และช่วงรองลงมาคือ วันเสาร์อาทิตย์เวลา 10.00 - 12.00 น.

สำหรับประโยชน์จากการดูโทรทัศน์นั้น กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าทำให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นการพักผ่อนและได้รับความรู้ สำหรับรายการวิทยุโทรทัศน์เพื่อการพัฒนาครอบครัวและเด็กที่จะผลิตออกอากาศขึ้นใหม่นั้น ประชากรกลุ่มตัวอย่างต้องการให้มีเนื้อหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย อาหารการกิน และจิตวิทยาในการเลี้ยงดูลูก และต้องการให้ออกอากาศเป็นภาษากลาง โดยให้รายการมีความยาว 30 นาที และความถี่ในการออกอากาศ รายการพัฒนาครอบครัวและเด็กทางโทรทัศน์นั้น ประชากรกลุ่มตัวอย่างต้องการให้ออกอากาศบ่อยครั้ง สำหรับวันเวลาที่ประชากรกลุ่มตัวอย่างสะดวกที่จะดูรายการพัฒนาครอบครัวและเด็กทางโทรทัศน์ คือ ช่วงเย็นวันธรรมดา และวันเสาร์อาทิตย์เวลา 18.00 – 20.00 น. และช่วงเช้าวันเสาร์อาทิตย์ เวลา 8.00 – 10.00 น. และ 10.00 - 12.00 น. นอกจากนี้ประชากรกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ภาค ต้องการให้รายการเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของครอบครัวและเด็กเป็นแบบใดก็ได้ และต้องใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายที่สุด

อัปสร เล็กยรทิพย์ (2534) ศึกษาเรื่องความสนใจและพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของเด็ก โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ โดยศึกษาเฉพาะนักเรียนชายและหญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ของโรงเรียนเซนต์จอห์นและโรงเรียนประชากรราษฎร์อุปถัมภ์ กรุงเทพมหานคร จำนวน 200 คน พบว่าโทรทัศน์เป็นสื่อที่กลุ่มตัวอย่างสนใจเปิดรับมากที่สุดที่นิยมดู คือ รายการโทรทัศน์ประเภทบันเทิง ได้แก่ ละคร รายการกีฬา รายการเพลงและภาพยนตร์ เป็นต้น สำหรับความสนใจและพฤติกรรมการเปิดรับข่าวจากสื่อโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างให้ความสนใจกับการเปิดรับข่าวจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด โดยมักชมข่าวประจำวันในช่วง 19.30 – 21.00 น. รองลงมาคือ หนังสือพิมพ์และวิทยุ ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของเด็กนั้น ได้แก่ ความสนใจในการเปิดรับข่าวสารจากสื่อต่างๆ ของคนในครอบครัว

ไสลทิพย์ จารุภูมิ (2535) ได้ศึกษาเรื่องความพึงพอใจที่ได้รับจากละครโทรทัศน์ โดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงเป็นผู้หญิงในเขตกรุงเทพมหานครที่ติดตามดูรายการโทรทัศน์ หลังข่าวภาค 20.00 น. เป็นเวลาอย่างต่ำ 5 ปี ขึ้นไป จำนวน 30 คน ซึ่งผลการวิจัยสรุปว่า กลุ่มตัวอย่างมีความตั้งใจมากที่จะดูละครโทรทัศน์ มีการวิพากษ์วิจารณ์บทบาทการแสดง ตัวละคร หรือเนื้อเรื่องในขณะที่ได้ดูและได้นำละครไปใช้บรรเทาประโยชน์ทางสังคม โดยนำไปเป็นประเด็นสนทนาและเป็นสื่อกลางในการเข้าร่วมกลุ่ม ความพึงพอใจหลักที่ได้รับจากละครโทรทัศน์ คือ ความสนุกสนานเพลิดเพลินจากเนื้อเรื่อง ดารา ฉาก และเครื่องแต่งกาย การผ่อนคลาย หรือหนีจาก

ความเครียดในปัญหาชีวิตประจำวัน การสำรวจความเป็นจริง และการได้รับคำแนะนำ นอกจากนี้ ประสพการณ์ที่ได้รับจากละครโทรทัศน์ คือ ความเชื่อเรื่องพรหมจรรย์เป็นส่วนสำคัญในชีวิตผู้หญิง และความเชื่อเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

วไลรัตน์ พูนวศิน (2535) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาความต้องการรายการโทรทัศน์ของเด็กชนบทในจังหวัดสุรินทร์ กลุ่มตัวอย่างได้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 พบว่าเด็กส่วนใหญ่ที่มีโทรทัศน์จะดูโทรทัศน์ที่บ้านของตน แต่บ่อยครั้งจะออกไปดูโทรทัศน์นอกบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมทางสังคม รายการที่นิยมสูงสุดคือ การ์ตูน รองลงมา คือ รายการสำหรับเด็ก และละคร ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า เด็กชนบทชอบการ์ตูนที่มีลักษณะสนุกสนาน ผจญภัย และมีโครงเรื่องอย่างง่าย ๆ ส่วนรายการสำหรับเด็ก จะชอบลักษณะบันเทิงมากกว่ารายการที่มีเนื้อหามุ่งสอนความรู้ เกมส์ และรายการตอบคำถาม ซึ่งผู้ผลิตรายการสำหรับเด็กมักจะมีสำนึก อยู่เสมอว่า การผลิตรายการสำหรับเด็กจะต้องสอดแทรกความรู้ให้กับเด็ก ทำให้รายการบางรายการไม่เป็นที่ชื่นชอบของเด็กเท่าใดนักสำหรับเด็ก ป.4-ป.6 แต่เมื่อ วไลรัตน์ พูนวศิน สำรวจข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามกลับพบว่า ผู้ที่ชอบรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่สอดแทรกความรู้และข่าวสารส่วนใหญ่จะอายุ 12 ปีขึ้นไป เพราะเป็นวัยที่เริ่มเข้าสู่วัยรุ่น เริ่มสนใจกับเรื่องของโลกและสังคม ดังนั้นรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่สอดแทรกความรู้และข่าวสารจึงอยู่ในความสนใจของเด็กวัยนี้

สำหรับเรื่องพิธีกรพบว่า เด็กจะชอบพิธีกรที่อยู่ในวัยเดียวกัน ส่วนละครนั้น เด็กชอบที่เนื้อเรื่องสนุกสนาน และเด็กสนใจในตัวแสดงมากกว่าเนื้อหาของละคร นอกจากนี้ยังสังเกตพบว่าการดูโทรทัศน์เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางสังคมและเวลาว่าง โทรทัศน์ถูกใช้เป็นส่วนประกอบในขณะที่สมาชิกทำกิจวัตรประจำวัน และพบว่าตำแหน่งในการดูโทรทัศน์มีความสัมพันธ์กับความมีอำนาจในครอบครัว จึงสามารถสรุปได้ว่าการดูโทรทัศน์เป็นหนึ่งในกิจกรรมหลักของทั้งเด็กและครอบครัว ซึ่งรูปแบบหนึ่งของกิจกรรมทางสังคมที่เด็กๆ สามารถเลือกรายการที่ตนต้องการได้

จากผลการสังเกต พบว่าการดูเด็กนิยมดูโทรทัศน์ช่วงเวลา 21.00-22.00 น. และเป็นช่วงเวลาการดูโทรทัศน์ของครอบครัว และเด็กชอบดูโทรทัศน์เป็นกลุ่มมากกว่าดูคนเดียว เพราะเด็กได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องที่กำลังดูอยู่ และยังได้ร่วมทำกิจกรรมอื่นขณะที่รายการไม่น่าสนใจ ยังพบว่าการดูโทรทัศน์นั้นเด็กจะมีวีรบุรุษ หรือวีรสตรีที่ตัวเองชอบเป็นแบบอย่าง และการดูโทรทัศน์ของเด็กชนบทนั้นมีการผ่านกระบวนการทางความคิด และการถ่ายทอดค่านิยม เช่น การวิจารณ์รายการโทรทัศน์ที่ดูอยู่ การแสดงความคิดเห็นในเรื่องการแต่งกายของตัวละคร ฯลฯ โทรทัศน์จะนำค่านิยมต่างๆ ผ่านทางกระบวนการทางความคิดของเด็ก เด็กจะรับเข้ามาตีความ เป็นทัศนคติว่าชอบหรือไม่ และนำมาหาแนวร่วมจากกลุ่มโดยการวิพากษ์วิจารณ์

ตรีรัตน์ นิลรัตน์ (2536) ทำการวิจัยเรื่องการเปิดรับชมละครโทรทัศน์กับการรับรู้ถึงประโยชน์ในการนำไปใช้เพื่อพัฒนาตนเองของนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา 417 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาชอบดูละครที่มีเนื้อหาตลก สนุกสนาน โดยดูร่วมกับสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด ช่วงที่ดูละครบ่อยที่สุดในวันจันทร์-ศุกร์ คือ เวลา 20.30 - 23.00 น. วันเสาร์-อาทิตย์ เวลา 12.00 - 16.00 น. ซึ่งนักศึกษาดูละครโทรทัศน์เพื่อความสนุกสนานบันเทิง

นอกจากนี้ยังพบว่านักศึกษาที่มารดาอาชีพต่างกันเท่านั้นที่มีลักษณะการดูละครโทรทัศน์ต่างกัน นักศึกษาติดตามละครโทรทัศน์และตั้งใจดูละครโทรทัศน์ไม่แตกต่างกัน ส่วนนักศึกษาที่เรียนสาขาต่างกันเท่านั้น ดูละครโทรทัศน์ในปริมาณที่ต่างกัน นักศึกษาที่เรียนต่างสาขากัน มีภูมิลำเนาต่างกัน อาชีพบิดาต่างกัน รับรู้ถึงประโยชน์ของละครโทรทัศน์ในการนำไปใช้พัฒนาบุคลิกภาพต่างกัน นักศึกษาที่มีภูมิลำเนาและรายได้ต่างกัน รับรู้ถึงประโยชน์ของละครโทรทัศน์ในการนำไปพัฒนาสติปัญญาต่างกัน นักศึกษาที่เรียนต่างสาขาและมีรายได้ต่างกันรับรู้ถึงประโยชน์ของละครโทรทัศน์ในการนำไปใช้พัฒนาจริยธรรมต่างกัน ส่วนลักษณะการดู ระดับการติดตามดู ระดับความตั้งใจดูละครโทรทัศน์ มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ถึงประโยชน์ของละครโทรทัศน์ในการนำไปใช้พัฒนาตนเองด้านบุคลิกภาพ สติปัญญาและจริยธรรม ส่วนปริมาณการดูละครโทรทัศน์ ไม่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ของละครโทรทัศน์ในการนำไปใช้พัฒนาตนเอง

ปณิตตา ทองสิมา (2536) ได้ศึกษาเรื่องการใช้โทรทัศน์ของเด็กภายในครอบครัว โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกลุ่มตัวอย่างเด็กประถมศึกษาปีที่ 1-6 พบว่า รายการโทรทัศน์ที่เด็กเปิดรับมากที่สุด ได้แก่ รายการการ์ตูน รองลงมาคือละคร เด็กจะใช้เวลาดูโทรทัศน์วันละประมาณ 2-3 ชั่วโมง โดยส่วนใหญ่เป็นการดูโทรทัศน์พร้อมกับทำอย่างอื่นไปด้วย เช่น ทำการบ้าน เล่น อ่านหนังสือ ฯลฯ และที่พบมากที่สุดได้แก่ การรับประทานอาหาร หรือขนมขบเคี้ยว นอกจากนี้ยังพบว่า เด็กที่ดูโทรทัศน์มากจะใช้เวลาในการเล่นน้อย ตรงข้ามกับเด็กที่ใช้เวลาในการเล่นมาก ซึ่งจะมีชั่วโมงการดูโทรทัศน์ที่น้อยกว่า

ในด้านการใช้โทรทัศน์ของเด็ก พบว่าการใช้ในด้านโครงสร้างซึ่งประกอบด้วยการใช้ เป็นสิ่งแวดล้อม เป็นเพื่อน และใช้แบ่งเวลาทำกิจวัตรของครอบครัว เป็นการใช้ประโยชน์ที่เด็กและผู้ใหญ่ทุกครอบครัวได้ใช้กันมาก แสดงให้เห็นว่าโทรทัศน์มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและกิจกรรมต่างๆ อย่างเห็นได้ชัด

สำหรับการใช้ด้านความสัมพันธ์ พบว่าการใช้เพื่อเสริมสร้างการสื่อสาร และการใช้เพื่อเข้าร่วมการปฏิสัมพันธ์นั้นจะพบเห็นได้มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การใช้เพื่อแสดงความสามารถ

หรือความเหนือกว่า ซึ่งเด็กชายและเด็กจากครอบครัวใหญ่จะใช้โทรทัศน์ในลักษณะนี้มากกว่าเด็กกลุ่มอื่น

ลำดับต่อมาได้แก่ การใช้เพื่อการเรียนรู้ โดยพบในครอบครัวที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพครู และการใช้โทรทัศน์ที่พบน้อยที่สุด ได้แก่ การใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการปฏิสัมพันธ์หรือ กิจกรรมต่างๆ โดยจะพบเมื่อเด็กสนใจรายการโทรทัศน์พิเศษ หรือเมื่อเด็กมีความสัมพันธ์แบบขัดแย้งกับคนในครอบครัว และเลือกใช้โทรทัศน์เพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า

กล่าวได้ว่าการใช้โทรทัศน์ของเด็กมีส่วนสัมพันธ์กับบริบทต่างๆ ของครอบครัว และเด็กไม่ใช่ผู้รับสารที่เฉื่อยชา แต่รู้จักเลือกรับและใช้ประโยชน์จากโทรทัศน์ในรูปแบบต่างๆ ได้ ตามแต่สถานการณ์ในขณะนั้น

นารากร ดิยาณ (2536) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก โดยใช้กรอบพัฒนาการทางด้านต่างๆ ของเด็กมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ และในส่วนของวิธีการนำเสนอรายการโทรทัศน์ออกมาได้ 8 ลักษณะ และมีรูปแบบรายการ 3 ประเภท คือ นิตยสารทางอากาศ 3 รายการ ข่าว 1 รายการ และเกมโชว์ 2 รายการ ส่วนวิธีการนำเสนอ 8 ลักษณะ คือ การสนทนา การบรรยาย การเล่านิทาน การตอบปัญหา การแสดงประกอบเพลง การสัมภาษณ์ การแสดงการปฏิบัติภารกิจ และเกมโชว์พบว่า รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่ศึกษานำเสนอเนื้อหาเน้นหนักพัฒนาการทางสติปัญญามากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่า รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กนำเสนอเนื้อหาที่เหมาะสมกับเด็กวัย 3 ปีครึ่ง ถึง 12 ปี จึงเป็นการสมควรที่จะได้มีการศึกษาเพิ่มเติมไปถึงเนื้อหาและลักษณะการนำเสนอรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กในแบบที่เด็กชอบ

อรพินท์ ศักดิ์เยี่ยม (2537) ทำการศึกษาการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่เด็กได้รับจากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงพฤติกรรมการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่เด็กได้รับจากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ตลอดจนสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่เด็กต้องการ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กประถมศึกษานิติ 5 - 6 ผลการวิจัยพบว่า รายการที่เด็กเปิดรับชมมากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ รายการหนูทำได้ โดเรมอน และซูเปอร์จิ๋ว โดยส่วนใหญ่จะเปิดรับชมในช่วงเวลา 16.00 - 18.00 น. ของวันจันทร์ - ศุกร์ และช่วงเวลา 8.00 - 10.00 น. ของวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุด เหตุผลที่ทำให้เด็กเปิดรับชมรายการสำหรับเด็กมากที่สุด คือ ทำให้เกิดความรู้สึกสนุกสนาน เพลิดเพลิน

ความพึงพอใจที่เด็กได้รับจากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กพบว่า เด็กมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง และเหตุผลที่สร้างความพึงพอใจให้มากที่สุด คือ การทำให้เกิด

ความรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน ส่วนในด้านการใช้ประโยชน์พบว่า เด็กนำสิ่งที่ได้จากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ในระดับปานกลาง โดยนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการพัฒนาสติปัญญาและความสามารถพื้นฐานมากที่สุด

นอกจากนี้เด็กต้องการให้รายการสำหรับเด็กมีรูปแบบรายการที่มีลักษณะเป็นการ์ตูนมากที่สุด และชอบให้มีหลายๆ แบบผสมกัน ใน 1 รายการ ชอบเนื้อหาที่ให้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ต้องการให้พิธีกรรายการเป็นผู้ใหญ่ร่วมกับเด็ก ต้องการให้ฉายรายการสำหรับเด็กในวันเสาร์ - อาทิตย์ และวันหยุด และต้องการให้ฉายในช่วงเวลา 16.00 - 18.00 น. ของวันจันทร์ - ศุกร์ และ 8.00 - 10.00 น. ของวันเสาร์ - อาทิตย์และวันหยุด

สุทธาทิพย์ ศรีวรานนท์ (2537) ทำการศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กในประเทศไทย ปีพุทธศักราช 2536 โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ลักษณะการดำเนินงานการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กมี 4 ประการ คือ 1. สถานีโทรทัศน์ผลิตรายการเอง 2. สถานีโทรทัศน์ร่วมกับองค์กรอื่นผลิตรายการ 3. องค์กรเอกชนดำเนินการเอง 4. องค์กรเอกชนร่วมกันดำเนินการ สำหรับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กในประเทศไทย พุทธศักราช 2536 คือ 1. ปัจจัยภายในองค์กรผู้ผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ได้แก่ องค์กรผู้ผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ลักษณะการนำเสนอรายการและงบประมาณ 2. ปัจจัยภายนอกองค์กร ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ได้แก่ ผู้สนับสนุนรายการ บริษัทโฆษณา สถานีโทรทัศน์ กฎระเบียบของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก นโยบายของรัฐบาล เด็กที่มีส่วนร่วมในรายการและรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กดีเด่น ปัจจัยที่มีผลกระทบมากที่สุด คือ ผู้สนับสนุนรายการ บริษัทโฆษณา และสถานีโทรทัศน์ตามลำดับ

นราพร สังข์ชัย (2539) ศึกษาเรื่องความพึงพอใจของเด็กที่มีต่อรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเภทเนื้อหา รูปแบบ และองค์ประกอบอื่นๆ ของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก 12 รายการ ที่ออกอากาศในเดือนตุลาคม - เดือนพฤศจิกายน 2539 และสำรวจความพึงพอใจของเด็กกลุ่มอายุ 7-11 ปี มีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 807 จาก 6 โรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กมี 16 ลักษณะเนื้อหา ได้แก่ เกมกีฬา วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ดนตรี การแสดง ศิลปประดิษฐ์ โฆษณาการ ข่าวและเหตุการณ์ปัจจุบัน ความรู้รอบตัว ความสัมพันธ์ในครอบครัว ธรรมชาติคุณธรรม ศิลปวัฒนธรรม สถานที่ท่องเที่ยว และผู้ใหญ่หรือเด็กที่เป็น ตัวอย่างที่ดี ในส่วนของรูปแบบรายการ พบว่ามีรายการนิตยสารทางอากาศมากกว่ารูปแบบอื่น นอกจากนี้ยังมีรายการสารคดี ข่าวและเหตุการณ์ปัจจุบัน และรายการเกมแข่งขัน

สำหรับผู้ดำเนินรายการมีทั้งเป็นผู้หญิง ผู้ชาย ผู้ใหญ่ เด็ก และหุ่น เวลาในการออกอากาศในวันจันทร์ – ศุกร์ ออกอากาศในช่วงเย็น ส่วนในวันเสาร์อาทิตย์ออกอากาศในช่วงเช้า สำหรับความพึงพอใจของเด็กที่มีต่อรายการ พบว่าเนื้อหาและรูปแบบที่เด็กชอบมากที่สุด คือ เกม และกีฬา พิธีกรที่เด็กพึงพอใจมากที่สุด คือ ผู้ใหญ่ดำเนินรายการร่วมกับเด็ก เด็กต้องการให้มีรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กทุกวัน ในช่วงเย็นหลังเลิกเรียน

อุทุมพร เลื่องลือเจริญกิจ (2540) ศึกษาแบบแผนการชมละครโทรทัศน์ของผู้ชาย พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เลือกที่จะชมรายการโทรทัศน์พร้อมกับสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงเวลาเย็นถึงช่วงรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว โดยให้เหตุผลว่าเป็นโอกาสที่ได้อยู่ร่วมกับครอบครัว และพบว่าปัจจัยเรื่องครอบครัวเข้ามามีผลต่อการชมรายการโทรทัศน์ และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่รู้สึกว่าการชมโทรทัศน์ในช่วงดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่ทำทุกวันจนติดเป็นนิสัย หรือความเคยชิน

เรื่องระดับความพึงพอใจนั้น พบว่ากลุ่มตัวอย่างวัยเรียนมีความพึงพอใจจากการชมละครโทรทัศน์เพื่อความเพลิดเพลินมากที่สุด กลุ่มตัวอย่างวัยเรียนและวัยทำงานได้รับความพึงพอใจเพื่อหาคำแนะนำในการดำเนินชีวิต และหาเอกลักษณ์ให้กับตนเองมากที่สุด และกลุ่มตัวอย่างทุกกลุ่มอายุได้รับความพึงพอใจเพื่อผ่อนคลายความเครียด เพื่อใช้เวลาว่างให้หมดไปมากที่สุด และกลุ่มตัวอย่างทุกกลุ่มอายุจะมีความพึงพอใจเพื่อนำไปปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นน้อยมาก

อรรถพร กงวิไล และคณะ (2540) ศึกษาเรื่องความคิดสร้างสรรค์ของเด็กอันเป็นผลมาจากการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก โดยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ ใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูล โดยเก็บข้อมูลจากเด็กที่มีอายุ 10 – 12 ปี ซึ่งเป็นนักเรียนของโรงเรียนเซนต์จอห์น และโรงเรียนสตรีเซนต์จอห์นเท่านั้น ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง คือ 400 คน ผลของการวิจัยพบว่า

1. เด็กชายและเด็กหญิง ใช้ระยะเวลาในการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กไม่แตกต่างกัน
2. ผลการเรียนรู้ของเด็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับระยะเวลาในการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก
3. เด็กที่มีสถานภาพการสมรสของบิดามารดาแตกต่างกัน จะใช้ระยะเวลาในการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กไม่แตกต่างกัน
4. เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกัน จะใช้ระยะเวลาในการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กไม่แตกต่างกัน

5. เด็กชายและเด็กหญิง จะมีความคิดสร้างสรรค์แตกต่างกัน
6. ผลการเรียนรู้ของเด็ก มีความสัมพันธ์กับความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก
7. เด็กที่มีสถานภาพการสมรสของบิดามารดาแตกต่างกัน จะมีความคิดสร้างสรรค์ไม่แตกต่างกัน
8. เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกัน จะมีความคิดสร้างสรรค์ไม่แตกต่างกัน
9. ระยะเวลาในการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก

ปรีชา ชุนทอง (2541) ทำการศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับและความพึงพอใจของเด็กในกรุงเทพมหานครที่มีต่อรายการสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์สำหรับเด็ก พบว่าเด็กมีพฤติกรรมการเปิดรับชมรายการสิ่งแวดล้อมเฉพาะเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ ส่วนใหญ่ใช้เวลาประมาณ 16-30 นาที โดยเหตุผลสำคัญในการชมรายการสิ่งแวดล้อมคือเพื่อรับความรู้ สารประโยชน์ ทั้งนี้เด็กชอบเนื้อหาในการนำเสนอที่รูปแบบน่าสนใจและมีเวลาดูในช่วงออกอากาศ ซึ่งเด็กมีความพึงพอใจในรูปแบบของละครมากที่สุด เพราะทำให้เด็กพึงพอใจในรูปแบบ คือ ได้เห็นภาพวิว ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เด็กมีความพึงพอใจในเนื้อหาเกี่ยวกับสัตว์มากที่สุด เพราะมีประโยชน์และได้รับความรู้

อรรถัย ศรีสันติสุข (2541) ได้ทำการวิจัยเรื่องผลกระทบของรายการโทรทัศน์ตามสายที่มีต่อสิทธิเด็ก พบว่า การเปิดรับโทรทัศน์ตามสายยูบีซีส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับโทรทัศน์ตามสายในช่วงค่ำ มีระยะเวลาในการเปิดรับประมาณ 2 ชั่วโมงต่อวัน ในวันหยุดเปิดรับมากกว่า 3 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างประถมศึกษาชอบดูช่อง 26 ยูบีซีคิดส์ และช่อง 27 การ์ตูนเน็ตเวิร์ค มากที่สุด และเห็นว่าช่อง 39 แฟชั่นทีวี เป็นรายการที่ไม่เหมาะสมสำหรับเด็ก สำหรับผลกระทบของรายการโทรทัศน์ตามสายยูบีซีที่มีต่อสิทธิเด็ก พบว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับข้อความที่ว่าเด็กได้รับความสนุกสนาน รองลงมาคือ ได้รับข่าวสารที่มีประโยชน์ ซึ่งการทดสอบสมมติฐานพบว่าเด็กในระดับประถมศึกษาส่วนใหญ่เห็นด้วยที่รายการโทรทัศน์ตามสายยูบีซีมีผลกระทบต่อสิทธิเด็ก

สุภาพันธุ์ บุญนาค (2546) ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการเปิดรับ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมละครโทรทัศน์หลังข่าวภาคค่ำของเด็กในจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ เด็กในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีอายุระหว่าง 10 - 13 ปี จำนวน 380 คน ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการเปิดรับชมละครโทรทัศน์หลังข่าวภาคค่ำนั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความถี่ในการเปิดรับชม โดยเปิดรับชมทุกวัน ใช้เวลาในการเปิดรับชมประมาณ 1

ชั่วโมง มีสาเหตุที่เปิดรับชมเพราะต้องการเปิดรับชมเอง โดยส่วนใหญ่เปิดรับชมร่วมกับพ่อแม่ ผู้ปกครอง สำหรับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมละครโทรทัศน์หลังข่าวภาคค่ำ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมละครโทรทัศน์หลังข่าวภาคค่ำ โดยรวมในระดับสูง นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างมีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมละครโทรทัศน์หลังข่าวภาคค่ำที่ทำให้สนุกสนานเพลิดเพลินมีระดับสูงมากที่สุด รองลงมา คือ ทำให้คลายเครียดจากการเรียน และลดความน่าเบื่อจากกิจกรรมอื่นๆ และอันดับต่อมาคือ ทำให้ได้ข้อคิดคติสอนใจ คำสอนต่างๆ

ธนีสร สุนทร (2547) ศึกษาเรื่องบทบาทของ สทท. 11 ที่ตอบสนองต่อนโยบายภาครัฐ ด้านการส่งเสริมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กและเยาวชน พบว่า เมื่อมีมติคณะรัฐมนตรีให้สถานีโทรทัศน์ของรัฐเพิ่มเวลาในการออกอากาศรายการเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัวนั้น เมื่อผู้บริหารระดับสูงของ สทท. 11 รับนโยบายมาจึงนำมาวางแผนเป็นนโยบายการทำงานของสถานี โดยให้มีการเพิ่มเวลาออกอากาศตามมติคณะรัฐมนตรี ภายในวันที่ 1 มกราคม 2547 และให้เน้นการออกอากาศรายการที่มีคุณภาพ จากนั้นได้มอบหมายให้ผู้บริหารระดับกลางที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบดำเนินการต่อไป ซึ่งผู้บริหารระดับกลางมีบทบาทในการเป็นผู้เชื่อมต่อ หรือการรับนโยบายจากผู้บังคับบัญชามาเพิ่มรายละเอียดในการนำไปสู่การปฏิบัติได้มากขึ้น กล่าวคือ ผู้บริหารระดับกลางนั้นเปรียบเสมือนนักคิด นักแก้ไขปัญหา เนื่องจากต้องนำนโยบายมาวิเคราะห์รายละเอียด ซึ่งให้เห็นถึงวิธีทางในการทำตามนโยบายกับผู้บังคับบัญชา และอีกบทบาทหนึ่งที่สำคัญ คือ การเป็นที่ปรึกษาในการทำงาน เมื่อเกิดปัญหาและอุปสรรค ก่อนที่จะส่งขึ้นไปถึงผู้บังคับบัญชา รวมทั้งการประสานรายละเอียดในการทำงานกับผู้ปฏิบัติอย่างใกล้ชิดด้วย

ดังนั้นบทบาทของ สทท. 11 ที่มีต่อนโยบายภาครัฐด้านการส่งเสริมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กและเยาวชนตามมติคณะรัฐมนตรี จึงมีทั้งในระดับนโยบาย ระดับบริหาร และระดับปฏิบัติ ซึ่งในกระบวนการทำงานของทั้ง 3 ระดับนี้ ทำให้เกิดการเพิ่มเวลาออกอากาศรายการสำหรับเด็ก ใน 2 ช่วงเวลา คือ ระหว่างเวลา 17.00 – 18.00 น. และ 21.30 – 22.00 น. รวมเวลาประมาณร้อยละ 10 ของเวลาออกอากาศทั้งหมด โดยเน้นการออกอากาศตามเวลาที่เหมาะสมสำหรับเด็กแต่ละวัย และเป็นรายการที่ส่งเสริมการเรียนรู้ พัฒนาทักษะ รวมทั้งเสริมสร้างความอบอุ่นในครอบครัว โดยเริ่มออกอากาศตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2547 เป็นต้นมา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาการเปิดรับ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครที่มีต่อรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กตามมาตรการการใช้สื่อของรัฐ เพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว” นี้ จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมใน

การสื่อสารของเด็กนั้นเกี่ยวข้องกับแนวคิดด้านการวิเคราะห์ผู้รับสารทางประชากรศาสตร์ ทฤษฎีความแตกต่างระหว่างบุคคล แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสาร ทฤษฎีกลุ่มทางสังคม และทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ เนื่องจากแนวคิดและทฤษฎีเหล่านี้ได้เข้ามามีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมการสื่อสาร ทั้งในแง่ของลักษณะทางประชากรศาสตร์ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่ได้รับจากการเปิดรับสาร การมองเด็กในฐานะเป็นผู้รับสารที่มีการเลือกใช้สื่อเพื่อสนองความต้องการและความพึงพอใจของตนเอง ซึ่งเด็กในกรุงเทพมหานครจะมีการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว และมีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว ที่อาจมีความเหมือนหรือแตกต่างกันออกไปตามปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวถึงข้างต้นได้

นอกจากแนวคิดที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยยังได้นำแนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยาเด็ก ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา แนวคิดเรื่องเอดูเทนเมนต์ และเกณฑ์มาตรฐานรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กตามมาตรการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเพื่อทำให้เห็นว่าพัฒนาการ ตลอดจนความต้องการในหลายๆ ด้านของเด็กวัยนี้ ส่วนหนึ่งสามารถได้รับจากการเปิดรับสื่อโดยเฉพาะโทรทัศน์ และเนื่องจากผู้วิจัยเชื่อว่าโทรทัศน์เป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเด็กไม่มากนักน้อย ดังนั้นแนวคิดเอดูเทนเมนต์จึงเข้ามามีบทบาทในการกระตุ้นให้ผู้รับสารสนใจเลียนแบบบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นแม่แบบในเชิงความเชื่อ ความคิด และพฤติกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประยุกต์รูปแบบของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัวให้ได้รับความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และในขณะเดียวกันก็เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นสาระประโยชน์ควบคู่กันไปด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นมาเป็นกรอบในการศึกษาเรื่อง “การศึกษาการเปิดรับ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครที่มีต่อรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กตามมาตรการการใช้สื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และครอบครัว” เพื่อใช้กำหนดตัวแปรในการศึกษา และเพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ของลักษณะทางประชากรศาสตร์กับการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว และการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว และศึกษาความสัมพันธ์ของพฤติกรรมการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว รวมทั้งใช้แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยต่างๆ ดังกล่าว เพื่ออภิปรายผลการศึกษา